

นันทา ... หล่อนรักคุณแก้วมากเกินที่จะยอมให้ความดีลืมหิดล ๑
ชัคชวางในทางความรัก

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 295)

3) ร้อยเอกแก้ว เป็นตัวละครสำคัญคนหนึ่งในเรื่อง ซึ่งผู้อ่านจะเห็นว่า มีบทบาทน้อยกว่าหลวงประจวบแต่ก็มีความสำคัญในแง่ที่เน้นความบกพร่องของ หลวงภักดีและแสดงแก่นเรื่องให้ชัดเจน บุคลิกลักษณะของร้อยเอกแก้วเป็นคนชื่อ สุภาพ สมณะ ซึ่งเป็นลักษณะที่ต่างจากหลวงภักดี ทั้งนี้การที่ผู้ทรงพระนิพนธ์ทรงให้ร้อยเอกแก้วมี ลักษณะนิสัยที่ตรงกันข้ามกับหลวงภักดีได้มีส่วนทำให้ผู้อ่านเห็นข้อบกพร่องของหลวงภักดีมากยิ่งขึ้น ดังปรากฏว่าเมื่อร้อยเอกแก้วทราบว่า หลวงภักดีก็คิดลอบจะแต่งงานกับมาลี ร้อยเอกแก้ว ก็ไม่พอใจแต่ไม่ต้องการใช้อุบายบอกมาลีตามที่หลวงประจวบแนะนำ คำพูดของร้อยเอกแก้วแสดงให้เห็นว่าเป็นคนที่มีลักษณะนิสัยชอบทำอะไรตรง ๆ ดังกล่าวไว้ว่า

กุสุม   อยู่ดี ๆ ผมจะวิ่งไปบอกหล่อนเช่นนั้นอย่างไรได้
ประจวบ   ไม่ใช่บอกตรง ๆ เป็นแต่ใ้ใช้อุบายสิ
กุสุม   ผมเสียใจ ผมไม่ใช่เจ้าอุบาย

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 168)

4) พระยาประคิษฐ์ราชากร เป็นตัวละครฝ่ายดีอีกตัวหนึ่ง อายุราว 50 ท่าทางภาคภูมิเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ (หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 183) มีบทบาทสำคัญเป็นเจ้านายของหลวงภักดีและเป็นเจ้าคุณลุงของมาลี ลักษณะของพระยาประคิษฐ์ เป็นคนใจเย็น สุขุม มีเหตุผล และรักความยุติธรรม ดังปรากฏว่าเมื่อเห็นว่าหลวงภักดีเป็นคนมีความรู้มีความสามารถก็รักและสนับสนุนให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น แต่เมื่อหลวงภักดีคิด "หมายน้าบ่อน้ำ"

และเป็นที่เปิดเผยว่ามีความเลวร้ายอย่างไร พระยาประคิษฐ์ก็ไม่อาจจะคิดว่าเหมือนเดิม แต่อย่างไรก็ตามก็คงหลุดจากกับหลวงภักคืออย่างสุภาพและมีเหตุผล คือหลังจากทราบว่าหลวงภักตีพยายามใส่ความหลวงประจง พระยาประคิษฐ์ก็กล่าวกับหลวงภักตีว่าต่อไปคงจะสนิทสนมกันเหมือนเดิมอีกไม่ได้ แต่ในเรื่องการทำงานก็คงจะทำงานกันต่อไปตามเดิม ดังกล่าวว่า

- ประคิษฐ์ (พูดกับหลวงภักตี) คุณหลวง ผมเชื่อว่าคุณคงจะแลเห็นแล้วระมังว่าการที่คุยกับผมจะสนิทสนมกัน เช่นแต่ก่อนเป็นการพันวิสัยเสียแล้ว
- ภักตี (พูดอย่างวิงวอน) ได้ให้ขอรับ โปรคเมตตามด้วยเถอะขอรับเขียนด้วยมือแล้วอย่าลบล้างเห่าเลยขอรับ
- ประคิษฐ์ คุณหลวงอย่าเข้าใจผิด ในส่วนหน้าที่ราชการผมคงจะทำงานกับคุณต่อไปตามเดิมถ้าไม่มีเหตุที่คุณหลวงจะต้องเปลี่ยนแปลงไป แต่ในส่วนตัว ผมเห็นว่าจะสนิทสนมกันอยู่ไม่เห็นเป็นประโยชน์อะไรเลย เพราะจะนั่นถ้าต่อไปภายหน้าคุณหลวงไปบ้านผมให้หน่อย ๆ ใต้จะดีกว่า

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 308)

5) นันทา เป็นบุตรีของพระยาประคิษฐ์และเป็นคนรักของหลวงประจง แม้นันทามีบทบาทไม่มากเท่ามาลีแต่ก็ทำให้ผู้อ่านเข้าใจลักษณะนิสัยของมาลีอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้เปิดเผยความในใจส่วนลึกของมาลีให้ผู้อ่านทราบ ดังปรากฏในตอนที่นันทาเล่าให้หลวงประจงฟังว่ามาลียอมรับร้อยเอกแก้วแล้ว หึ หึ ๗ ที่ยังไม่รู้ความจริงว่าร้อยเอกแก้วถูกใส่ร้ายหรือเป็นจริงตามที่ส่งกล่าวอ้าง

- นันทา คุณจ่าได้ไหม ที่คิดแล้วให้ฟังในส่วนเมื่อวานนี้ถึงข้อที่คิดกันได้พูดกับแม่มาลีถึงวิสัยของผู้หญิง

ประจง จำได้ หล่อนเป็นผู้ยืนยันว่า ถ้าเกี่ยวกับผู้ที่รักแล้ว ผู้หญิงยอม
เสียสละอะไร ๆ ได้หมด แต่แม่มาลียังไม่ยอม
นั้นทา นั้นแหละค่ะ วันนี้อยอมแล้ว เพราะได้มีเวลาครองชีพสี่ชั่วโมง
แล้วก็มารู้สึกว่า หล่อนรักคุณแก้วมากเกินที่จะยอมให้ความถือสิทธิ์
ใด ๆ ชัดขวางในทางความรัก

(หมายน้าป้อหน้า, 2513 : 295)

และในฉากสุดท้ายนั้นทนายยังได้เพิ่มความเข้มข้นแก่เรื่อง
ตัวบทที่แสดงความรู้เท่าทันหลวงภักดีและพุกย่อนอย่างเจ็บแสบ บุคลิกลักษณะที่แสดงความ
เจียมแหลมทางปัญญาเป็นสิ่งคู่ควรกับหลวงประจงซึ่งมีบทบาทสำคัญในการคลายปม และทำให้
ตอนจบของเรื่องเป็นไปอย่างน่าประทับใจด้วยการที่หลวงประจงได้รับรางวัล "ด้วยดีอย่าอัน
ชื่นใจ" จากนั้นทา (หมายน้าป้อหน้า, 2513 : 311)

1.4.3.2 ตัวละครฝ่ายปฏิบัติ ตัวละครที่มีพฤติกรรมเลวร้าย
มากมี 2 ตัวคือ หลวงภักดีกับพระวิเชียร ซึ่งเรียงลำดับตามความสำคัญและบทบาทได้ดังนี้

1) หลวงภักดีคำรงค์ศักดิ์ เป็นตัวละครเอกฝ่ายปฏิบัติ
ลักษณะของหลวงภักดีเป็นคนฉลาด มีการศึกษา ทันสมัย และมีความสามารถแต่ก็ใช้ในทางที่ผิด
ชีวิตที่กำลังรุ่งโรจน์จึงต้องซบเซาลง ดังปรากฏว่าเป็นคนโกสิดและเป็นทีไว้นื้อ เชื่อใจของ
พระยาประคิษฐ์แต่ก็มีความทะเยอทะยานและความโลภ หวังความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นจึงใช้
กลอุบายหลอกพระยาประคิษฐ์ว่ายังเป็นโสดเพราะหวังจะได้แต่งงานกับหลานสาวท่านเจ้าคุณ
เมื่อความลับถูกเปิดเผยก็ไม่คิดกลับตัวยังคงแสดงความไร้น้ำใจ ไม่รับผิดชอบต่อครอบครัว
ดั่งที่ก้าวร้าวต่อตาแม่ยายอย่างรุนแรง ทั้งใส่ร้ายซ้ำเติมแม่ผ่องอีกอย่างไม่ละอายใจ และไม่มี
คุณธรรมเพราะต้องการให้มาลีหันมาเห็นใจตน แต่ความจริงแล้วยังแสดงให้เห็นความไม่ดีของ
หลวงภักดีมากยิ่งขึ้น ดังพุกกับมาลีถึงข้อบกพร่องของแม่ผ่องแล้วกล่าวยกย่องตนเองว่ายอมเซ็น
ใบหย่าให้แม่ผ่อง

ภักดี (พูดกับมาลี) ฉันได้มาแล้วไม่ใช่หรือว่าแม่ผ่องมันเป็นคนที่ไม่สมควรจะสงสารเลย เป็นคนที่ไม่มีความรักกับใจเลยอะไรกระทบกระทั่งนึกเดี๋ยวเท่านั้นก็ปล่อยให้โศกสาไป ขอให้หล่อนนึกดูเถิด ว่าถ้าเขารักฉันจริงละก็ เขาจะหึงฉันไปง่าย ๆ เช่นนี้ได้หรือ ที่จริงฉันเห็นเป็นการพันทุกข์สำเร็จทุกข์ไป ขอเลยกรวดน้ำว่ากะละส่งไปเถียวฉันได้ เขียนหนังสือหว่าส่งไปให้ เขาคามใจเขาแล้วหวังใจว่าหล่อนจะเป็นที่พอใจ

(หมายน้าอ่อนหน้า, 2513 : 260-261)

และที่สำคัญผู้อ่านจะพบว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างตัวละครให้มีความสมจริง คือให้ตัวละครมีแรงผลักดันเพราะความโลภและความหลงผิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งคบคนผิดจึงยังมีพฤติกรรมที่เลวร้ายมากขึ้นทั้งขาดความจริงใจและสุจริตใจ แม้ถูกจับโกหกได้ก็ยังปากแข็งไม่สารภาพผิดและยังหุกกลบเกลื่อนอย่างไม่น่าให้อภัย ดังที่พูดกับพระยาประคิษฐ์ว่าที่ตนเองพูดเรื่องหลวงประจักษ์ก็เพราะความหวังดี

ภักดี ใต้เท้าขอรับ เป็นความสัจจริงกระผมตั้งใจดีต่อใต้เท้า ไม่อยากให้มีข้อเสื่อมเสียกระทบกระเทือนถึงใต้เท้าหรือสกุลวงศ์ของใต้เท้า แม้แต่เล็กน้อย เพราะฉะนั้น-

(หมายน้าอ่อนหน้า, 2513 : 301)

นอกจากนี้ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ยังทรงแสดงให้เห็นว่าหลวงภักดีเป็นบุคคลที่มีความหะเยอหะยานจึงพยายามตะเกียกตะกาย เพื่อให้มีหน้ามีตาในสังคมและก็ประสบผลสำเร็จได้รับการยอมรับนับถือในสังคมจริง ๆ ดังที่พระวิเชียรกล่าวกับหลวงภักดีเมื่อจะถูกห้องล้มละลายว่าตนเองนั้นไม่เสียหายเท่าไรนัก "...แค่สำหรับคุณผิดกับมาก คุณมี

หนทางหวังไว้เป็นคนมีชื่อเสียงต่อไปในราชการ ถ้าล้มละลายเสียแล้วก็เท่ากับถูกตัดหนทางที่จะ
 ค่าเงินชั้นสูงได้ต่อไป" (หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 203) ในขณะที่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรง
 แสดงให้เห็นว่าตัวละครมีฉลาดและมีความรู้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะมีความรู้ด้านภาษาอังกฤษ
 พระองค์ก็ทรงแสดงจุดอ่อนของตัวละครที่คล่องตัวและทะเยอทะยานมากเกินไปจนชีวิตพบกับอุป
 การที่หลวงภักดีมุ่งแต่จะประสบความสำเร็จโดยไม่คำนึงถึงความสุจริตและจริงใจทำให้ต้องปิดบัง
 พฤติกรรมหลายอย่าง ซึ่งในที่สุดแล้วก็ทำไม่สำเร็จ ความไม่เปิดเผยของหลวงภักดีมีตั้งแต่เรื่อง
 เล็ก ๆ น้อย ๆ จนถึงเรื่องใหญ่โต เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่แสดงถึงความไม่สุจริตใจของ
 หลวงภักดีก็คือตอนที่พระยาประคิษฐ์ไปบ้านหลวงภักดีแล้วเห็นพระวิเชียรเพิ่งอำลาไป แต่หลวงภักดี
 พูกลไปว่าพระวิเชียรเป็นญาติของตนเพราะรู้ว่าพระวิเชียรเป็นที่รังเกียจแต่ไม่ทันคิดว่า
 พระยาประคิษฐ์จำพระวิเชียรได้ ยิ่งกว่านั้นเมื่อหลวงภักดีเข้าตาจนไม่ได้แต่งงานกับมาลีแต่ก็ยัง
 คั้นรนชู้เงินจากพระยาประคิษฐ์โดยแต่งเรื่องมดเท็จขึ้นอีกเป็นผลให้พระยาประคิษฐ์โกรธเคืองมาก
 ขึ้นและไม่ต้องการสนิทสนมกับหลวงภักดีอีกต่อไป

2) พระวิเชียรวานิช เป็นตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์เช่น

เดียวกับหลวงภักดีแต่มีบทบาทที่น้อยกว่า ความเลวร้ายของพระวิเชียรที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือเป็น
 ผู้ผลักดันให้หลวงภักดีต้องพบกับความยุ่งยากในชีวิต คือต้องการทรัพย์มาใช้หนี้ที่คิดค้างเจ้าของ
 เครื่องเพชร จึงใช้วิธีวางอุบายให้คนไปหลอกเป็นภรรยา ร้อยเอกแก้ว เพื่อให้หลวงภักดีได้กลับไป
 สนิทสนมกับมาลี พฤติกรรมของพระวิเชียรแสดงให้เห็นถึงความเจ้าเล่ห์ เห็นแก่ตัวและโลภมาก
 จนไม่คิดว่าจะทำให้ใครเดือดร้อนอย่างไร นอกจากนั้นผู้อ่านจะพบว่าหลวงภักดีเป็นคนกว้างขวาง
 รู้เรื่องต่าง ๆ มาก ดังที่บอกกับหลวงภักดีว่าตนพอจะรู้ว่า "...ใครเป็น "จ.ว." ที่แต่งอะไร
 สนุก ๆ ส่งหนังสือพิมพ์ "กรุงเทพเรคอร์ค" ผมมีสายอยู่ในออฟฟิศ หนังสือพิมพ์นั้นเหมือนกันนะ"
 (หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 192) แต่พระวิเชียรกลับมีนิสัยเลวร้ายซึ่งเป็นที่รู้กันอยู่พอสมควร
 สำหรับผู้ที่ล่วงรู้เบื้องหลัง ดังที่หลวงประจักษ์กับพระหิณจาเคยพูดถึงว่า "เขาเป็นคนกว้าง ๆ มี
 คนคบเขาอยู่มาก ...เลยพากันลงนรกไปเสียแยะแล้ว" (หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 274)
 ตัวอย่างของพฤติกรรมดังกล่าวก็คือ หลอกหลวงภักดีเซ็นค้ำประกันจนต้องถูกฟ้องศาล ส่วนตนเอง
 ก็ถูกตำรวจพระนครบาลจับกุมตัวฐานรับเครื่องเพชรของมิสเตอร์มาร์สคืนไปขายแต่ไม่ส่งเงินให้
 เจ้าของเป็นที่น่าสนใจแก่ที่ว่าพระวิเชียรเป็นตัวละครที่เป็นคนเงินที่ได้เข้ารับราชการจึงทำให้ผู้วิจัย

คิดว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์คงทรงต้องการแสดงทัศนะในแง่ลบต่อคนจีนว่าแม้จะได้รับการสรรเสริญสรรค่าสักก็ แต่หากไม่สามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัยที่ไม่ดีก็จะเป็นภัยต่อผู้คบหาสมาคมด้วย

1.4.3.3 ตัวละครประกอบ ตัวละครที่มีบทบาทเป็นเพียงตัวประกอบในเรื่องคือ ตาอ่ากับยายมา ผู้อ่านจะพบว่าแม้เป็นเพียงตัวประกอบแต่ก็มีบทบาทที่ช่วยเพิ่มคุณค่าให้เรื่องน่าอ่านยิ่งขึ้น เพราะผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงมีเทคนิคในการสร้างตัวละครให้มีความสมจริงดังมีรายละเอียดดังนี้

ตาอ่ากับยายมา มีบทบาทเป็นพ่อตาแม่ยายของหลวงภักดี บทบาทสำคัญของตาอ่ากับยายมาได้ช่วยเน้นความบกพร่องของลูกเขยให้เด่นชัดขึ้น และสร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้อ่าน ตัวละครทั้ง 2 นี้เป็นคนบ้านนอก หลวงภักดีจึงคอยถูกเหยียดหยามเสมอแม้ต่อหน้าพระยาประคิษฐ์ก็กล่าวตำหนิว่า "...พ่อตาแม่ยายผมม่ะชอบ ไปดึงไหนก็อายเขานั่น" (หมายน้ำบ่อน้ำ, 2513 : 218) ความจริงแล้วแม้ตาอ่ากับยายมาจะเป็นคนบ้านนอกและมีลักษณะท่าทางชวนชัง เช่นพูดจาผิด ๆ ถูก ๆ และสิ้นความเจริญของเมืองหลวง แต่เป็นผู้ที่รักลูกและหลานมาก ดังที่ตามมาเยี่ยมแม่ผ่องและหลานด้วยความห่วงใย ต่างจากหลวงภักดีที่ไม่เอาใจใส่และยังก้าวร้าว ผู้อ่านจะพบว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างให้ตาอ่ากับยายมาเป็นตัวละครที่มีความสมจริงโดยการให้บทบาทที่ได้ตอบกับหลวงภักดีกลับไปอย่างรุนแรงเช่นกัน คือว่าหลวงภักดีเหมือน "เหยี้ย" และ "ผีกระหัง" ด้วยความโกรธแค้น ทั้งนี้ทำให้เห็นได้ว่าเป็นการโต้ตอบเพราะสุดท้ายจะอดกลั้นได้ ดังปรากฏในบทสนทนาว่า

อ่า	เขาว่า ว่าเลี้ยงพ่อกับแม่ไว้เหมือนเลี้ยงลิง ชายหน้าวันละห้าเบี้ย บางทีก็จะเป็นจริงเช่นนั้นได้ แต่พ่อก็เสียใจเหมือนกัน นึกอายบ้างเหมือนกัน ที่ได้เหยี้ยเป็นลูกเขย
ภักดี	(ควาด) ตาผีเปรต แกลิมเสียแล้วหรือว่าอยู่ในบ้านใคร
อ่า	(พูดเสียงดังบ้าง) พ่อหลวงกระหัง ลิมเสียแล้วหรือว่าได้ลูกสาวใครเป็นเมีย

ภักดี ลูกสาวแก่นะมันวิเศษนักนี้ ไม่เห็นเป็นประโยชน์อะไรนอกจาก
มาก็คทางจำเริญของฉันท

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 230)

นอกจากนี้ยังมีความสำคัญคือเป็นผู้เปิดเผยพฤติกรรม
ที่แท้จริงของหลวงภักดีให้พระยาประคิษฐ์ทราบว่าเป็นคนที่ไม่มีความดีโดยเล่าถึงพฤติกรรมของ
หลวงภักดีว่า

มา ดิฉันเกิดมีปากเสียงกับเขาขึ้นนะสิเจ้าคะ วิวาทกันอยู่สักสองวันได้
อ่า ใครจะไปบอกคืนให้พี่ยะคะ ไม่ใช่พระอรหันต์นี่พี่ยะคะ แล้วลงท้าย
เขาก็พูดว่า "ฉันทเป็นอกแตกที่แล้วไสหัวไปจากบ้านฉันท"
ประคิษฐ์ เขาพูดกับนายอ่าเช่นนั้นหรือ
อ่า พี่ยะคะ เขาไล่ไสหัวที่เคียวพี่ยะคะ แล้วเขาไล่แม่มาด้วยพี่ยะคะ
แล้วนางหนูมันไคยินเสียงเอะอะมันก็ออกมาถาม พอมันรู้ว่าพ่อแม่
มันถูกไล่ มันก็ว่าถ้าไล่พ่อแม่มันจะไปด้วยพี่ยะคะ
มา แล้วเขาก็ว่า "ไปก็ไป ไสหัวไปที่เคียว จะได้พันทุกข์สำเร็จทุกข์
ไปที่หนึ่ง" นางหนูเห็นว่าอยู่ไปก็จะก๊อขวางเขาเปล่า ๆ เลยยอม
ตามใจ

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 304-305)

1.4.4 บทสนทนา คุณค่าของบทสนทนาในเรื่อง หมายน้าบ่อน้ำ มีหลาย
ประการดังนี้

1.4.4.1 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่การดำเนินเรื่อง เป็น
ที่น่าสังเกตว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างบทสนทนาเพื่อแสดงบรรยากาศในเรื่องและในขณะ

เดียวกันก็แสดงความเป็นมาของตัวละครเอกฝ่ายปฏิบัติ ตั้งเห็นได้จากบทสนทนาในตอนเปิด เรื่องที่แสดงบรรยากาศและปมปัญหาของตัวละคร ถ้าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ไม่ทรงสร้างบทสนทนาที่มีความเหมาะสมผู้อ่านก็จะไม่เห็นสภาพงานเลี้ยงที่มีผู้มาร่วมงานมากหน้าหลายตาและไม่ทราบความเป็นมาของหลวงภักดีซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายปฏิบัติ โดยเฉพาะการแสดงภาพสังคมข้าราชการพลเรือนที่อยู่ในงานเลี้ยง ดังนั้นผู้อ่านจะพบว่าแม้พระองค์ทรงสร้างบทสนทนาในตอนนี้ค่อนข้างยาวแต่ก็มีเหตุผลตั้งที่ผู้วิจัยจะกล่าวต่อไป มีบทสนทนาที่เป็นการดำเนินเรื่องปรากฏอยู่ในองค์แรกถึง 3 ช่วงด้วยกันคือ ช่วงแรกเป็นการสนทนายาระหว่างหลวงประจักษ์กับร้อยเอกแก้วบทสนทนาของตัวละครได้แสดงให้เห็นว่าสังคมข้าราชการพลเรือนมักตั้งวงนินทาสโมสรร และเมื่อมีการกล่าวพาดพิงถึงหลวงภักดีก็ทำให้ผู้อ่านทราบภูมิหลังของตัวละคร ทั้งสังเกตได้ว่าคงเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในตอนต่อไป ดังปรากฏในบทสนทนาว่า

- ประจักษ์   ไม่เป็นไร ไม่ต้องขอโทษ ผมสารภาพว่าพวกพลเรือนมักนินทา
กันเก่งกว่าทหาร ถึงผมเองก็เอาจับเขาย่างเหมือนกัน เข้าเมือง
คาหลัวต้องหลัวคาตาม หาไม้ก็เข้าพวกเขามาไม่ได้ คุณเสีเคราะห์ดี
เป็นทหารไม่ต้องเข้านินทาสโมสรรอย่างผม
- กุสุม   ผมเห็นจะต้องขอเป็นสมาชิกพิเศษในสโมสรรของคุณหลวงชั่วคราว
ละเพราะผมอยากรู้เหลือเกินว่าผู้ที่คุณเรียกว่าผู้อำนวยความสะดวก
เจ้าคุณพระคิษฐ์นี่คือใคร
- ประจักษ์   หลวงภักดีคำรังสัดก็
- กุสุม   ชื่อเต็มชื่อเจดีย์วชิไ้ม
- ประจักษ์   เจดีย์วชิ ถูกแล้ว นามสกุล วิชาชาญ คุณเคยรู้จักหรือ
- กุสุม   เคยพบที่หีสตินบุรี ดูเหมือนเป็นนายอำเภอ
- ประจักษ์   ถูกแล้ว
- กุสุม   แล้วอย่างไรจึงย้ายมาอยู่กับ เจ้าคุณพระคิษฐ์

- คุณหลวง   ควรวีให้พรผู้อ่านวยการมากกว่ากระมังขอรับ
                  (หัวเราะและคิม้ทั้งคู่)
- คุณพระ   ที่จริงควรมชเาจริง รอบคอบมาก เป็นกำลังแก่เจ้าคุณมาก

(หมายน้าอ่อนหน้า, 2513 : 149-151)

และบทสนทนาตัวละครในช่วงที่ 3 คือระหว่าง หลวงประจักษ์กับพระหิณิจ ผู้อ่านยิ่งรู้จักหลวงภักดีมากขึ้น แล้วต่อจากนั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ ก็ทรงสร้างบทสนทนาเพื่อดำเนินเรื่องไปสู่ความขัดแย้ง คือแม่ผ่องมาหาหลวงภักดีในงานเลี้ยง จนความลับเรื่องมีภรรยาแล้วถูกเปิดเผย ดังปรากฏในเรื่องว่าทั้งพระยาประติษฐ์ คุณหญิง และมาลีต่างก็รู้ความลับความหลวงภักดีในตอนนี้

- กุสุม   ผมขอโทษ ผมไม่ทราบว่าหลวงภักดีได้บอกแก่คุณไว้ว่าแม่ผ่องเป็น
                  น้อง ถ้าผมได้ทราบแล้วละก็-(หยุดพูดอย่างไม่รู้จะพูดอะไรต่อไป)
- มาลี   เอ๊ะ นี่แปลว่าอะไรกัน (กุสุมรีตนั่งอยู่ จึงหันไปถามหลวงภักดี)
                  นี่อะไรกัน ไปรคอธิบายหน่อยได้ไหม...หล่อนจะอธิบายไม่ได้หรือ
- คุณหญิง   พูดไปตามตรงเถอะหล่อน ไม่ต้องกลัวใคร
- ผ่อง   ดิฉันเป็นภรรยาหลวงภักดี
- ประติษฐ์   คุณหลวงภักดี ผมก็ไม่ทราบว่า คุณมีเหตุจำเป็นอย่างไรที่จะต้อง
                  ปิดบังไม่ให้เราทั้งหลายทราบว่าแม่ผ่องคนนี้เป็นภรรยาของคุณ...

(หมายน้าอ่อนหน้า, 2513 : 186-187)

อนึ่งสังเกตได้ว่าการสร้างบทสนทนาตอนเปิดเรื่อง ในบทละครองก์ที่ 1 นี้ ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงใช้ช่วงเวลาก่อนข้างมาก ดังเห็นได้จาก การสร้างบทสนทนาที่ละเอียด แต่ในช่วงต่อจากนั้นพระองค์ทรงดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว ซึ่งสร้าง

ความประทับใจแก่ผู้อ่านเพราะเป็นบทสนทนาที่สัมพันธ์กับโครงเรื่อง พระองค์ทรงค่อย ๆ สร้างบทสนทนาให้ทวีความเข้มข้นขึ้นเป็นลำดับจนถึงตอนคลี่คลายเรื่อง โดยเฉพาะในตอนคลี่คลายเรื่อง มีตัวละครไม่น้อยปรากฏอยู่ในฉากสุดท้าย แต่พระองค์ทรงสร้างบทสนทนาให้ดำเนินเรื่องไปตามลำดับ เริ่มจากในตอนที่หลวงประจวบจับได้ว่าสง่าพุกโกหก มาลึกับนั้นก็เข้ามาในฉากและรับรู้เรื่องนี้พอดี ต่อจากนั้นพระยาประคิษฐ์กับหลวงภักดีก็มาที่บ้านของหลวงประจวบ แล้วตัวละครก็แสดงให้เห็นว่าหลวงภักดีล้มเหลวในการไล่ความหลวงประจวบ ความล้มเหลวขั้นสูงสุดก็คือหลวงภักดีจะไม่ได้รับความเมตตาจากนายอีกต่อไป ดังที่พระยาประคิษฐ์กล่าวว่าคนรู้เท่าทันพฤติกรรมของหลวงภักดีแม้ว่าหลวงภักดีจะพยายามแก้ตัวอย่างไรก็คืนไม่หลุด และยังถูกนั้นหาคอกหน้าเยาะเย้ยและพุดดากดางซึ่งสร้างความสาสมใจแก่ผู้อ่านที่ได้เอาใจช่วยฝ่ายตัวเอกมาตั้งแต่ต้น ดังปรากฏในเรื่องว่า

- ประคิษฐ์ (นั่งแล้วจึงพูดอย่างจริงจัง ๆ) ผมเตาถูก หลวงภักดีทราบระแคะระคายว่าคุณหลวงกับลูกสาวผมรักกัน จึงตั้งใจที่จะหาเรื่องยุ่งเหยิงใส่คุณหลวงด้วยความมุ่งหมายว่าถ้าผมรักลูกสาวผมคงจะต้องจัดการปักเป่ากลบเกลื่อนให้เจียบหายไป (หันไปพูดกับหลวงภักดี) ถ้าผมกล่าวไม่ถูกต้องใดให้คุณหลวงท้วง
- ภักดี ได้เท่าขอรับ เป็นความสัจจริง กระผมตั้งใจคือได้เท่า ไม่อยากให้มีข้อเสื่อมเสียกระทบกระเทือนถึงได้เท่าหรือ สกุลวงศ์ของได้เท่า แม้แต่เล็กน้อย เพราะฉะนั้น-
- นั้นหา เพราะฉะนั้นจึงหาความชั่วร้ายป้ายคุณหลวงประจวบจะนั้นหรือ-คุณพ่อคะ หลวงภักดีจะต้องการให้คุณพ่อให้เงินเท่าไรเป็นค่าปักเป่า

(หมายเหตุหน้า, 2513 : 300-301)

1.4.4.2 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่แสดงลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของตัวละคร บทสนทนาหลายตอนในเรื่องแสดงลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของตัวละครอย่างละเอียด แต่ในที่นี้ผู้วิจัยยกตัวอย่างเฉพาะบทสนทนาของตัวละครที่มีบทบาทสำคัญ ๆ เท่านั้น

1) บทสนทนาที่แสดงลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของ หลวงภักดี บทสนทนาหลายตอนในเรื่องแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยที่แท้จริงของหลวงภักดี ดังตัวอย่างตอนที่หลวงภักดีต่อว่าแม่ผ่องที่มาหาตนเองในงานเลี้ยง บทสนทนาในตอนนั้นแสดงให้เห็นถึงความเห็นแก่ตัว ซาถการรับผิดชอบต่อครอบครัว และหยาบคาย ดังปรากฏในบทสนทนาว่า

ผ่อง	คุณคะ
ภักดี	(เหลียวมาเห็น พูดอย่างกระซอก) แม่ผ่อง นี่มาที่นี่ทำไม
ผ่อง	ลูกตัวร้อนมากขึ้นคะ อาการน่าตกใจจริง
ภักดี	อู่วะ เท่านั้นก็ต้องวิ่งเข้ามาบอกถึงนี่ด้วย ก็ทำไมไม่ไปคาหมอบ ไปที่บ้านล่ะ
ผ่อง	ตามไปแล้ว แถบบอกว่าไม่รู้จะทำอย่างไร
ภักดี	ก็บอกแล้วจะให้ไปหาหมอฝรั่งมาก็ไม่เชื่อ อยากรจะชินไว้ใจ หมอไทย
ผ่อง	คุณเอารดไปรับเขาเดี๋ยวกะ
ภักดี	ฉันไปไม่ได้ ติดธุระทางนี้ หล่อนก็รู้ที่อยู่แล้ว ไม่ควรจะมาวอน ฉันเลย ฉันได้บอกหล่อนแล้วไม่ใช่หรือทำไมให้หล่อนมาที่บ้าน เจ้าคุณพระศิษย์นี่เป็นอันขาด ทำไมหล่อนบังอาจชักคำสั่งฉัน

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 180-181)

คนที่โต้เถียงกับตาอำมาตย์มา บทสนทนาในตอนนี้ แสดงถึงลักษณะนิสัยที่ก้าวร้าว หยาบคาย ไม่มีสัมมาคารวะ ดังปรากฏว่ามีการโต้เถียงกัน อย่างรุนแรงหลังจากที่พระยาประคิษฐ์กลับออกไปแล้ว

- อ่า   เชื่อว่าเลี้ยงห่อกับแม่ไว้เหมือนเลี้ยงลิง ชายหน้าวันละห้าเบี้ย
บางทีก็จะเป็นเช่นนั้นได้ แต่พ่อก็เสียใจเหมือนกัน นึกอายนาง
เหมือนกันที่โต้เถียงเป็นลูกเขย
- ภักดี   (ตวาด) ตาผีเปรต แก่ล้มเสียแล้วหรือว่าอยู่ในบ้านใคร
- อ่า   (พูดเสียงดังบ้าง) ห่อหลวงกระหัง ล้มเสียแล้วหรือว่า
ได้ลูกสาวใครเป็นเมีย
- ภักดี   ลูกสาวแก่นะมันวิเศษนักนี้ ไม่เห็นเป็นประโยชน์อะไรนอกจาก
มาก็คขวางทางจำเริญของฉัน
- ห่อ   คุณ ทำไมพูดเช่นนั้น
- ภักดี   เพราะมันจริงเช่นนั้นนะสิ่งนี้ได้พูด โบราณท่านว่ามีเมียเหมือน
มีครวนใส่ซา-นี้แหละ ได้แก่ตัวฉันในเวลานี้ละ หล่อนรู้ไหม

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 229-230)

นอกจากนี้บทสนทนาอีกตอนหนึ่งของเรื่องคือตอนที่ หลวงภักดีรู้ว่า ตนเองเสียทีแล้วที่พูดใส่ความหลวงประจางเรื่องแม่ผ่องเพราะพระยาประคิษฐ์ รู้ว่าหลวงภักดีต้องการข่มขู่ท่านโดยใช้วิธีใส่ความคนรักของันทา หลวงภักดีจึงแก้ไขสถานการณ์ โดยการกลบเกลื่อนว่าเป็นเพราะหวังดีต่อท่านเจ้าคุณ แต่คำพูดของหลวงภักดีก็ยิ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นคนกลอกกลิ้งอย่างไร่างอวย เหตุผลที่นำมาอ้างจึงไม่มีน้ำหนักน่าเชื่อถือ ดังกล่าวว่า

ภักดี ใต้เท้าขอรับ เป็นความสัจจริงกระผมตั้งใจคือใต้เท้า ไม่อยาก
ให้มีข้อเสื่อมเสียกระกระเทือนถึงใต้เท้าหรือสกุลวงศ์ของใต้เท้า
แม้แค่เล็กน้อย

(หมายนียบ่อน้า, 2513 : 301)

2) บทสนทนาที่แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยและพฤติกรรม
ของหลวงประจวบ ผู้อ่านจะสังเกตได้ว่าบทสนทนาบางตอนแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาด
ช่างสังเกตและรู้จักตั้งคำถามเพื่อจับผิดคน ดังปรากฏในตอนที่หลวงประจวบสังเกตว่าหลวงภักดี
แสดงพิรุณ จึงได้แสดงความสงสัยและซักถามเพื่อแสดงให้หลวงภักดีรู้ว่ามิคนรู้ทัน ดังปรากฏ
ในเรื่องว่า

ภักดี ...เออ คุณแก้วผมผ่านภรรยาคุณไปเมื่อคืน
ภักดี (โกรธ) ผมแลไม่เห็นว่าคุณหลวงพูดถึงใคร (หันหลังให้หลวงภักดี)
ประจวบ (พูดเฉย ๆ) ส่วนผมก็มีความสงสัยอยู่สองประการ ประการที่ 1
แม้คนนั้นเขาเดินไปทางในเรือน คุณมาทางในสวน ทำไมผ่านกันได้
ภักดี เพราะศึกมีหน้าค่าง และผมมีตา เขาเดินไปบนศึก ผมเดินมา
ข้างล่างผ่านกันจึงเห็นกันได้
ประจวบ คุณหลวงเห็นจะรู้จักกับแม่คนนั้นก็มากละกระมัง ผ่านกันแวบเดียว
จึงจำได้
ภักดี การที่จะจำได้ไม่เห็นจำเป็นจะต้องรู้จักกันคุ้นเคยกัน
ประจวบ ถ้าเช่นนั้นก็มาถึงข้อสงสัยข้อที่ 2 ของผมละ เมื่อคุณหลวงไม่เคย
รู้จักกับเขาทำไมจึงได้ทราบว่าเขาเป็นเมียคุณแก้ว
ภักดี (โกรธ) ผมมีความจำเป็นอะไรหรือที่จะต้องตอบกระหู่ของ
คุณหลวง

(หมายนียบ่อน้า, 2513 : 262-263)

ตอนที่หลวงประจวบเชิญพระพิณิจมาเป็นพยานใน
คราวที่นักสงฆ์มาไล่ส่วน บทสนทนาในตอนนั้นแสดงให้ความละเอียดรอบคอบของหลวงประจวบ
เพื่อไม่ให้คนครหานินทาว่าไม่ยุติธรรม ดังปรากฏในบทสนทนาว่า

- พิณิจ   คุณหลวงมีธุระอะไร
- ประจวบ   ผมจะบอกตามตรง ผมสงสัยบุคคลผู้หนึ่งอยู่ว่า เขาจะพูดความ
ไม่จริง และคำเท็จอันนั้นเป็นคำใส่ความให้ร้ายแก่บุคคลอีกคนหนึ่ง
เพราะฉะนั้นผมจำเป็นต้องจับผิดและหาความจริงให้จงได้
- พิณิจ   จะให้ผมทำอะไร
- ประจวบ   ผมจะไม่ขอให้คุณพระทำอะไรนอกจากช่วยเป็นพยานรู้เห็นใน
การสนทนากันเท่านั้น
- พิณิจ   ถ้าเพียงเท่านั้นละก็ได้สิครับ ผมไม่ขัดข้องอะไรเพราะตาม
ความเห็นของผม สิ่งไรก็ไม่สำคัญเท่าความสัตย์ เพราะฉะนั้น
การที่จะให้ผมช่วยในทางแสวงหาความจริงผมจึงยินดีช่วยที่เกี่ยว

(หมายน้าบ่อหน้า, 2513 : 271-272)

3) บทสนทนาที่แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยและพฤติกรรม
ของมาลีตัวละครเอกหญิงของเรื่อง ผู้อ่านจะพบว่ามาลีเป็นหญิงที่ทันสมัย ดังที่พระพิณิจได้พูด
ถึงมาลีให้หลวงประจวบฟังว่า เธอยังไม่ตกลงใจที่จะแต่งงานกับใครและไม่ยอมให้ใครบีบบังคับ
ในเรื่องนี้แน่

- พิณิจ   เข้าใจว่ายัง แต่อย่างไร ๆ ก็คงยังไม่ตกลงกันเป็นแน่นอนได้
เพราะแม้มาลีเขาเป็นหญิงสาวสมัยใหม่ การที่ผู้ใหญ่จะจัดการ
ไปโดยไม่ปรึกษาหารือตัวเจ้าหล่อนเองเห็นจะไม่ได้เป็นแน่

(หมายน้าบ่อหน้า, 2513 : 162)

และหลวงประจักษ์ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่กล่าวถึงมาลีว่าเป็น
ผู้หญิงที่ทันสมัยโดยเฉพาะความคิดในเรื่องคู่ครอง ดังกล่าวว่า

ประจักษ์ ...แม้มาลีเป็นหญิงสาวสมัยใหม่ เพราะฉะนั้นบางทีจะไม่ยอม
แต่งงานกับชายที่มีเมียอยู่แล้ว

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 168)

นอกจากนี้บทสนทนาที่เป็นคำพูดของมาลีเองก็แสดงให้เห็นว่าเธอเป็นผู้หญิงทันสมัยและมีความเป็นตัวของตัวเอง ดังกล่าวถึงวัฒนธรรมการมี
"ผัวเดียวเมียเดียว" ว่า

มาลี ...แต่เรา ๆ เดียวนี้ไม่เหมือนผู้หญิงสมัยก่อน เราได้เล่าเรียนที่
ชั้น รู้จักใช้สมอง รู้จักรักษาแห่งอิสรภาพ จำเป็นจะต้องพยายาม
ชักชวนการถูกเป็นทาสของผู้ชาย จำเป็นต้องทำให้ผู้ชายให้ความยุติธรรม
แก่พวกเรา ถึงแม้จะต้องฝืนใจข่มความรักก็ต้องยอมเสียสละเช่นนั้น
สำหรับประโยชน์ของผู้หญิงทั่วไป

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 242)

1.4.4.3 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่ที่ทำให้อารมณ์ขัน เป็นที่น่า
ประทับใจว่าบทสนทนาบางตอนแสดงลักษณะชวนขันของตัวละครได้อย่างเหมาะสม คือบทสนทนา
ของตาอากับยายมาที่เป็น "คนบ้านนอก" ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างบทสนทนาได้ถูกต้องตาม
ฐานะของตัวละคร เพิ่มความสมจริงให้แก่ตัวละครและเพิ่มความสนุกให้แก่เรื่องดังปรากฏ
ให้เห็นว่านอกจากตัวละครมีท่าทางเป็น ๆ แล้วยังใช้คำพูดผิด ๆ ถูก ๆ จนสร้างความรู้สึกชวนขัน
แก่ผู้อ่าน เช่นการใช้คำว่า "อนุโมทนา" "พียะกะ" และคำว่า "ได้เห้า" ดังกล่าวว่า

- มา (พูดกับตัว) ทา ฉันทอดคเกือกเสียวที่ไต้ใหม่ เจ็บตื่นเต็มทีแล้ว
- อ้อ อดคไค้หรือ พระเคซพระคุดท่านอนูนี้
- ประคิษฐ์ (พูดกับยายมา) ไม่เป็นไรคอกจ๊ะ ฉันทไม่รังเกียจเลย ฉันทเห็นใจ
ที่เคียว ฉันทเองใส่รองเท้าอนูนาน ๆ ก็รู้สึกไม่สบายเหมือนกัน
- อ้อ อ้าว เมื่อพระเคซพระคุดท่านอนูโมนานาแล้วก็ถอดคสิ
(ยายมาไหว้พระยาประคิษฐ์ แล้วตอดรองเท้า และแล้วนั่งบีบเท้า)
- ประคิษฐ์ ค่อนันมาไค้เคยเข้ามามีคอบ้อย ๆ หรือนายเอื้อซอโหษณะ
นายชื่ออะไรนะ
- อ้อ ไค้เท้าชื่ออ้อพิยะกะ ภรรยาไค้เท้าชื่อมาพิยะกะ

(หมายเหตุหน้า, 2513 : 221-222)

1.4.5 ฉาก ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงมีความละเอียดในการสร้างฉากให้สัมพันธ์กับโครงเรื่อง ดังจะเห็นได้จากการกำหนดฉาก การกำหนดเวลา และการบรรยายการแต่งกาย ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

1.5.4.1 การกำหนดฉากในเรื่อง บทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้แบ่งเป็นองก์ได้ 4 องก์ แต่ละองก์มีฉากเพียง 1 ฉาก สังเกตได้ว่าเป็นการจัดแบ่งองก์และฉากที่มีความเหมาะสมคือมีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง และแต่ละฉากก็มีความสำคัญโยงไปยังตัวละครในเรื่องได้อย่างน่าสนใจดังนี้

1) ลักษณะฉากในบทละครองก์ที่ 1 ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงบรรยายฉากการขึ้นบ้านใหม่ซึ่งจัดขึ้นที่บ้านพระยาประคิษฐ์ คำบรรยายฉากแสดงถึงความมีฐานะของเจ้าของบ้าน ดังบรรยายว่า

ฉาก สวนบ้านพระยาประคิษฐ์ราชการ หันโรงเป็นสนามหญ้ามีต้นไม้ร่มรื่น
ตกแต่งยกระดับประคาศด้วยโคมญี่ปุ่น และเครื่องตกแต่งอย่างอื่น ๆ มีโต๊ะเก้าอี้เล็ก ๆ

ตั้งเป็นหย่อม ๆ มีเตียงหลังหนังอยู่ข้างซ้าย ในเตียงมีโต๊ะยาววางเครื่องคัม
แซนคัวซ์ ขนม บุหรี่ ฯลฯ

(หมายนับอหน้า, 2513 : 135)

และอีกฉากหนึ่งของเรื่องผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้
หลวงภักดีรู้จักจักสถานที่จะเอาใจผู้มาร่วมงานประเภทหน้าไหว้หลังหลอก คือจักเครื่องคัมที่ไม่มี
แอลกอฮอล์ไว้ที่เตียงข้างซ้ายทางหน้าคิก ส่วนเครื่องคัมที่มีแอลกอฮอล์ก็จักไว้ที่มุมด้านขวาซึ่งอยู่
ทางหลังคิกและเป็นมุมที่ลับตาคน ทั้งนี้ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้หลวงภักดีจักฉากได้เหมาะสม
กับโครงเรื่องคือทำให้ตัวละครตัวอื่นได้สังเกตเห็นพฤติกรรมของผู้ที่มาร่วมงานชั้นบ้านใหม่
คือหลวงประจักษ์กับร้อยเอกแก้วมานั่งที่มุมนี้ และได้กล่าววิจารณ์การจกงานครั้งนี้ ซึ่งช่วยให้ผู้อ่าน
ทราบภูมิหลังของหลวงภักดีและสภาพสังคมข้าราชการ ดังที่หลวงประจักษ์ได้กล่าวประชดหลวงภักดี
ที่ข้างเข้าใจจักสถานทีสำหรับคนหน้าไหว้หลังหลอกว่า

ประจักษ์ เพราะฉะนั้นจะไม่ควรชมเขาหรือว่า ช่างจัดดีมาก เมื่อใคร
อยากเป็นคนก็อยู่เสียทางหน้าคิก ถ้าใครอยากจะมีอะไรที่แรง
กว่าน้ำท่าสักหน่อยก็เลี้ยงมาข้างหลังคิกกรุหนึ่ง แล้วกลับออกไป
ชยอกหน้าศาลปนน้ำไปใหม่ ใครจะรู้ว่าใครคิดกับคนอื่น ๆ (หัวเราะ)

(หมายนับอหน้า, 2513 : 147)

2) ลักษณะฉากในบทละครองก์ที่ 2 ผู้ทรงพระราชนิพนธ์
ทรงใช้ห้องหนังสือของหลวงภักดีเป็นฉากสำคัญ การบรรยายฉากในห้องนี้แสดงให้ผู้อ่านเห็นว่า
เจ้าของห้องไม่ใช่คนที่มีฐานะร่ำรวย ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายว่า "...เป็นเรือนไม้ทาสี
มีเครื่องประดับประดาพอสมควร โต๊ะเขียนหนังสือตั้งริมหน้าต่างกลางห้องมีโต๊ะเก้าอี้ตาม
สมควร..." (หมายนับอหน้า, 2513 : 190) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์

ทรงให้ความสำคัญในการบรรยายถึงโต๊ะเขียนหนังสือ ทั้งนี้ผู้วิจัยคิดว่าคงต้องการซ่อนชอกพวกที่หาตัวเป็น "หัวก้าวหน้า" จึงทรงให้หลวงภักดีเป็นนักเขียนบทความ ดังปรากฏว่า พระวิเชียรได้พบกับหลวงภักดีว่า

วิเชียร   ทำไมต้องทำไก่ด้วย คุณหลวงนึกว่าผมไม่ทราบหรือว่าใครเป็น "ฉ.ว." ที่แต่งอะไรสนุก ๆ ส่งหนังสือพิมพ์ "กรุงเทพเรคอร์ด" ผมมีสายอยู่ในออฟฟิศหนังสือพิมพ์นั้นเหมือนกันนะ (หัวเราะ)

(หมายน้ำบ่อหน้า, 2513 : 192)

ในฉากนี้มีเหตุการณ์สำคัญอื่น ๆ เกิดขึ้นอีกคือ พระยาประติษฐมหาหลวงภักดีแล้ว เข้าใจผิดว่าห้องหนังสือเป็นห้องรับแขกจึงถือวิสาสะเดินเข้ามา และได้แสดงให้หลวงภักดีทราบว่า ตนรู้ว่าหลวงภักดีติดต่อกับพระวิเชียร นอกจากนี้ในฉากนี้อีกเช่นเดียวกัน พระยาประติษฐก็ได้พบตาอ้ายมายมา พฤติกรรมของพระยาประติษฐที่มีต่อตาอ้ายมายมาแสดงให้เห็นว่าเป็นคนเที่ยงธรรมและสุภาพ ดังที่พบกับตาอ้ายมายมาว่า "...นั่งเสียบนเก้าอี้เถื่อนตาย-หล่อนด้วย" (หมายน้ำบ่อหน้า, 2513 : 220)

3) ลักษณะฉากในบทละครองก์ที่ 3 ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ยังคงทรงสร้างฉากให้สัมพันธ์กับโครงเรื่องได้อย่างน่าสนใจมาก ดังที่ทรงกำหนดฉากเป็นศาลาข้างคอกของบ้านพระยาประติษฐ และที่สำคัญทรงบรรยายว่า "ด้านซ้ายและหลังศาลาเปิดลงสวนและพื้นสวนต่ำกว่าพื้นศาลาก้าวหนึ่ง เครื่องประดับประดามีกระดางต้นไม้ ตู๊กตาหิน ฯลฯ โต๊ะเก้าอี้หวายอย่างดี ..." (หมายน้ำบ่อหน้า, 2513 : 233) การบรรยายฉากดังกล่าวนี้คุณค่าช่วยสร้างบรรยากาศให้ดูรื่นรมย์และมีส่วนสัมพันธ์ในการดำเนินเรื่องต่อไป ดังปรากฏว่า พระองค์ทรงให้บันทึกทำนองเพลงลือมาลีในสวนในเวลาบ่าย เนื้อเพลงพาดพิงถึงร้อยเอกรแก้ว เพราะนั่นหาก่อนข้างจะรู้ความในใจของมาลีจึงร้องเพลงลือว่า

กุหลาบแย้มแจ่มเจลาสี
 กล้วยไม่มีมากพรรณสีสันไหว
 ไม่สู้แก้วกุสมน้อยแก้วกลอยใจ
 งามฤทัยงามลัษณ์นำรักเอย

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 234)

และอีกตอนหนึ่งของเรื่องผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรง
 กำหนดฉากให้สัมพันธ์กับการดำเนินเรื่องอย่างเหมาะสมซึ่งช่วยให้เรื่องมีความสมจริง คือในตอน
 หลวงประจวบพิรุณหलगกที หลังจากที่หลวงภักดีกล่าวว่าเห็นภรรยาของร้อยเอกแก้ว แต่
 หลวงประจวบมีความคิดว่าไม่น่าจะเป็นไปได้เพราะเดินกันคนละทางจึงกล่าวว่า

ประจวบ (พูดเจย ๆ) ส่วนผมก็มีความสงสัยอยู่สองประการ ประการที่ 1
 แม้คนนั้นเขาเดินไปทางใบเรือน คุณมาทางในสวนทำไมผ่านกัน
 มาได้

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 262)

4) ลักษณะฉากในบทละครองก์ที่ 4 ผู้ทรงพระราชนิพนธ์
 ทรงใช้เจดีย์บ้านหลวงประจวบเป็นฉากจบของเรื่องได้อย่างเหมาะสมคือให้ตัวละครในเรื่องมา
 พบกันที่บ้านหลวงประจวบอย่างมีเหตุผลเหมาะสม เริ่มจากส่งอาวุธนักมาไต่สวนคดีไล่ความ
 ร้อยเอกแก้ว ซึ่งตอนนี้ร้อยเอกแก้วพักอยู่กับหลวงประจวบแล้ว ต่อมามาลีก็ชวนนันทามาพบ
 ร้อยเอกแก้วเพราะทราบแก่ใจว่ารักร้อยเอกแก้วมากเกินกว่าที่จะยอมให้สิ่งอื่นมาเป็นอุปสรรค
 หลังจากนั้นพระยาประคิษฐ์ก็ความมารับมาลีกับนันทากลับบ้านตามที่นันทาบอกคนใช้ไว้ ส่วน
 หลวงภักดีก็ขอตามพระยาประคิษฐ์มาด้วยเพราะต้องการฟ้องว่าหลวงประจวบซ่อนแม่ผ่องไว้ในบ้าน
 ดังนั้นในลำดับของการคลี่คลายเรื่องผู้อ่านจะพบว่าความวุ่นวายยุติลงได้เพราะความสามารถของ

หลวงประจักษ์ซึ่งเป็นเจ้าของบ้าน เริ่มจากไต่สวนสง่าแล้วพบว่านางถูกข่มขู่ให้มาอ้างตัวเป็น ภรรยาร้อยเอกแก้ว เมื่อมาลีมาหาร้อยเอกแก้วก็ทราบความจริงและได้ขอโทษร้อยเอกแก้ว ต่อจากนั้นทั้งสองคนก็เข้าใจกัน ส่วนเรื่องที่หลวงประจักษ์ถูกกล่าวหาตาอำเภอยายมาซึ่งมาขออาศัย อยู่กับหลวงประจักษ์ก่อนหน้านี้ก็จะป็นพยานให้

1.4.5.2 การกำหนดเวลา ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงกำหนดเวลาที่เกิดขึ้นในเรื่องได้อย่างเหมาะสมกับเรื่องที่มีการดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว ดึงเห็นได้ว่าเมื่อ เปิดเรื่องในองก์ที่ 1 ก็กำหนดเวลาเป็นตอนกลางคืนเพื่อสร้างบรรยากาศการจัดงานเลี้ยง ตอนค่ำ ต่อจากนั้นในการดำเนินเรื่องในองก์ที่ 2 ถึงองก์ที่ 4 ก็อยู่ในระยะเวลาที่ไม่ยาวนานมากนัก เพื่อให้สัมพันธ์กับเนื้อเรื่อง คือหลังจากที่ตัวละครเอกฝ่ายปฏิบัติภารกิจประสบปัญหาแล้ว และก็มี การคลี่คลายปัญหาในช่วงเวลาที่รวดเร็วพอเหมาะกับความสนใจของผู้อ่าน

1.4.5.3 การบรรยายการแต่งกาย ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้ความสนใจในการบรรยายการแต่งกาย ซึ่งช่วยเพิ่มให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครมากยิ่งขึ้น และช่วยให้ บทละครมีความสมจริงน่าสนใจมากขึ้น ดังเช่นการบรรยายการแต่งกายของร้อยเอกแก้วและ หลวงประจักษ์ทำให้ผู้อ่านทราบว่าตัวละครเป็นข้าราชการอะไร ดังกล่าวว่า "...หลวงประจักษ์ แต่งเครื่องสโมสรรข้าราชการพลเรือน ดิคอินทรธนูสีเมล็ดในมะปราง นายร้อยเอกแก้วกุสุมรัตน์ แต่งเครื่องสโมสรรทหารบก" (หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 137) และทรงบรรยายการแต่งกาย ของมาลีว่าแม้เป็นคนมีฐานะแต่ก็แต่งตัวงามพอเหมาะ ดังกล่าวว่า "มาลีเป็นหญิงสาวอายุ ราว 18 รูปร่าง มารยาทดี ท่วงทีกริยาน่ารัก แต่งตัวดีไม่ประดับประดาเครื่องเพชรมากเกินไป" (หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 137-138) นอกจากนี้ก็ทรงบรรยายลักษณะการแต่งกายที่แสดงถึง "ความบ้านนอก" ของตาอำเภอยายมาอย่างละเอียดแม้จะเป็นเพียงตัวประกอบ ดังกล่าวว่า

"...ตาอำเภอยุ 50 เศษ รุ่มร่าม หัวหงอกมีหนวดมีเคราหงอก แต่งตัว สวมเสื้อขาวหลวม ๆ และไม่ได้รีดหรือใส่แป้ง กลัดกระดุมตามบุญตามกรรม นุ่งผ้าตา ถุงเท้าคำรักสายรัดไม้แน่นจิ้งย่น ๆ อยู่ รองเท้าผ้าใบขาวมอมแมม ใส่หมวกกะโล่ หงายหลังถือไม้เท้าโต ยายมาอายุราว 50 เรอระ หัวหงอกประปราย กินหมาก ปากไหม้ แต่งตัวนุ่งผ้าพื้น สวมเสื้อฝรั่งแต่แบบเก่าเกินสมัย ห่มผ้าตั้งใจให้เหมือน

แบบที่เขาห่มกันใหม่ ๆ ในกรุง แต่ห่มไม่เป็นเลยออกจะรุงรังสวมถุงเท้ารองเท้าอย่างคนไม่เคย จึงเดินย่องแย่งอย่างเจ็บเท้า

(หมายน้าบ่อน้ำ, 2513 : 219)

1.4.6 สรุป จากการวิเคราะห์หาคูคําทางศิลปะเรื่อง หมายน้าบ่อน้ำ ผู้วิจัยพบว่า เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เรื่องหนึ่งดังจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันอย่างมีเอกภาพ แม้ว่าในบางตอนผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้รายละเอียดไว้มากแต่ก็เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องได้ชัดเจนนยิ่งขึ้น เช่นในตอนที่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงดำเนินเรื่องในตอนนี้อย่างละเอียดและใช้ระยะเวลาค่อนข้างนาน เพื่อปูพื้นเรื่องให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครเอกฝ่ายปฏิบัติทั้งแสดงสภาพสังคมข้าราชการ แต่ถ้าผู้อ่านเข้าใจก็จะพบว่า เหตุที่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงดำเนินเรื่องตอนนี้อย่างยาว เพราะต้องการค่อย ๆ ปูพื้นเรื่องให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครเอกฝ่ายปฏิบัติและในขณะเดียวกันก็ต้องการสร้างบทสนทนาที่แสดงลักษณะสังคมข้าราชการด้วย การสร้างบทละครให้มีลักษณะดังกล่าวพร้อม ๆ กันต้องอาศัยศิลปะอย่างมาก เพราะมิฉะนั้นผู้อ่านจะไม่มีความรู้สึกว่าได้เข้าไปอยู่ในบรรยากาศของงานเลี้ยงซึ่งทำให้คุณค่าของเรื่องลดน้อยลงไป นอกจากนั้นการสร้างตัวละครก็เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่เพิ่มคุณค่าให้แก่เรื่องเป็นอย่างมาก ดังปรากฏว่าแม้ทรงสร้างหลวงภักดีให้มีลักษณะนิสัยเพียงด้านเดียวด้านก็มีความสมจริง คือแสดงถึงเหตุผลที่ผลักดันให้หลวงภักดีมีพฤติกรรมที่เลวร้ายว่ามีใช่เป็นเพราะความทะเยอทะยานและความโลภซึ่งเป็นแรงผลักดันภายในเท่านั้นแต่เป็นเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ด้วยจึงถูกพระวิเชียรพลอกและผลักดันให้ตนเองต้องเดินไปสู่จุดจบจนไม่สามารถแก้ไขได้ ทั้งนี้ผู้อ่านจะพบว่าเมื่อสร้างหลวงภักดีให้เป็นคนเจ้าเล่ห์ก๊อปปี้และขาดคุณธรรม พระองค์ก็ทรงสร้างหลวงประจงให้มีความเฉลียวฉลาด รอบคอบเพื่อที่จะชิงไหวพริบและเอาชนะหลวงภักดีได้อย่างมีเหตุผล และก็ทรงสร้างพระยาประคิษฐ์ให้เป็นตัวละครที่มีความเที่ยงธรรมเพื่อจะได้แสดงลักษณะที่ตรงกันข้ามกับหลวงภักดี ดังนั้นผู้อ่านจะพบว่า หมายน้าบ่อน้ำ แม้เป็นบทละครพระราชนิพนธ์ที่ใช้วัสดุของสมัยที่ห่างไกลจากปัจจุบันแต่ก็มีความน่าสนใจในแง่ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ที่เป็นสากล

1.5 คติสำคัญ เป็นบทละครพระราชนิพนธ์องค์เดียวกันเดียวกัน เช่นเดียวกับเรื่อง โพงพาง ความน่าสนใจของบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้คือเป็น เรื่องประเภทให้สนาฏกรรม (comedy) ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงยั่วล้อ (satire) กระบวนการยุติธรรม ใค้อย่างน่าติดตามและในขณะเดียวกันก็ทรงให้ข้อคิดบางประการที่น่าสนใจแก่ผู้อ่าน แม้ว่า คติสำคัญ เป็นบทละครพระราชนิพนธ์ที่แปลงมาจากวรรณคดีตะวันตก¹ แต่ก็ไม่มีลักษณะแปลก แยกจากวัฒนธรรมไทย ดังเช่นยังคงมีการใช้สำนวนภาษาที่สื่อความหมายแก่คนไทยได้ อย่างแนบเนียน และมีการสร้างบุคลิกลักษณะตัวละครให้คุ้นเคยกับคนไทย ดังปรากฏให้เห็น จากบทบาทของตัวละครที่ชื่อเงินเก๋า บทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้จึงมีคุณค่าที่น่าสนใจ ซึ่ง วิเคราะห์ได้ความหัวข้อต่อไปนี้

1.5.1 แก่นเรื่อง ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงชี้ความเหลวไหลไร้สาระของ กระบวนการยุติธรรมในชั้นศาลว่าขึ้นอยู่กับตัวบุคคลผู้เป็นกลไกของกระบวนการนั้น แนวคิดดังกล่าว ช่วยให้อ่านเข้าใจชั้นเชิงหรือเล่ห์กลของมนุษย์ที่มีบทบาททำให้เกิดความรวนเรในกระบวนการ ยุติธรรม

1.5.2 โครงเรื่อง ผู้อ่านจะพบว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงวางโครงเรื่อง ให้มีลักษณะที่มุ่งสร้างความขบขันอย่างเสียดสี โดยทรงแสดงให้เห็นจากการพิจารณาคดี 2 คดีใน วันเดียวกัน คดีแรกเป็นคดีเสือป่าซึ่งทรัพย์สินยอม ศาลใช้เวลาช่วงสั้นในการพิจารณาคดีนี้ แต่ให้ ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับระบบการทำงานและผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับศาล ทั้งยังมีผลสืบเนื่อง ทำให้ผู้อ่านเข้าใจการพิจารณาคดีที่ 2 ซึ่งเป็นคดีเงินเก๋าถูกทำร้ายร่างกาย โดยดำเนินเรื่องไป ตามลำดับดังนี้

1.5.2.1 การเปิดเรื่อง ผู้ทรงพระราชนิพนธ์เริ่มเรื่องโดย เปิดฉากให้อ่านเห็นสภาพการทำงานที่ขาดความกระตือรือร้น ดังจะเห็นได้จากตาทูยซึ่งเป็น นักการของศาลนั่งง่วงอยู่ที่เก้าอี้ตัวหนึ่ง พอขุนประเคนคดีซึ่งเป็นอัยการเดินเข้ามาในศาลก็ เรียกชื่อตาทูยแต่ตาทูยก็ยังง่วงงัวเงียและสบตออกไปว่า "...ให้ตายโหงสิ ! ยังไม่ถึงลิบนานาฬิกา

¹ ต้นฉบับเดิมคือ Un Client Sérieux ของ จอร์จ กูร์เตอลีน (นันทกา พลอยแก้ว, 2521 : 68-69)

เลย" (คดีสำคัญ, 2512 : 163) ครั้นพอรู้ว่าเป็นขุนประเคนคดีจึงรีบกุสฎ์จอบทำงาน ต่อจากนั้น ขุนประเคนคดีได้ตามตาคูหิ้วว่าทางศาลได้รับหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้ว ยัง คำพูดของขุนประเคนคดี แสดงให้ผู้อ่านทราบว่าจะละครสนใจหนังสือราชกิจจานุเบกษาเป็นพิเศษจึงออกปากถามตาคูหิ้วทันทีเมื่อ เข้ามาในศาล แต่ปรากฏว่าตาคูหิ้วไม่ทราบและจะไปตามขุนกินนรซึ่งเป็นจำศาลให้

ตั้งนั้นในลำคืบต่อมาขณะที่ตาคูหิ้วจะเดินออกไปหาขุนกินนร

ก็บังเอิญว่าขุนกินนรออกมาจากห้องและได้บอกกับขุนประเคนคดีว่าราชกิจจานุเบกษายังมาไม่ถึง ขุนประเคนคดีจึงขอให้ตาคูหิ้วช่วยบอกให้ใครไปคอยรับ เมื่อตาคูหิ้วออกไปนอกศาลขุนประเคนคดี ก็สนทนากับขุนกินนร บทสนทนาแสดงให้เห็นว่าขุนประเคนคดีกับนายเจดีย์ว จลาศพูด ซึ่งเป็นเนติบัณฑิตมีข้อขัดแย้งกันมาก่อน โดยขุนประเคนคดีกล่าวกับขุนกินนรว่านายเจดีย์ว เป็นผู้อยู่เบื้องหลังของการลงข่าวโจมตีคนทางหน้าหนังสือพิมพ์ และยังแสดงออกนอกหน้าว่าต้องการ รับตำแหน่งอัยการของศาลนั้นแทนที่ด้วยโดยไม่สนใจจะไปที่อื่น เนื่องจากมีธุรกิจอยู่ที่มณฑลโกลเสบุรี นี้ และถือว่ามีที่เขยเป็นคนสำคัญในสำนักงานปลัดศาลตลอด แต่ก่อนที่ขุนประเคนคดีจะพูดอะไรก็ บังเอิญว่านายเจดีย์ว จลาศพูดเดินเข้ามา ขุนประเคนคดีจึงเดินเข้าประตูห้องด้านหลังศาล บทละครต่อมาแสดงให้ผู้อ่านทราบว่าขุนประเคนคดีไม่พอใจนายเจดีย์ว แต่ยังคงรักษามารยาทใน สังคมคือก้มหัวคำนับนายเจดีย์วอย่างวางปิ้งแล้วเดินเลี้ยวออกไป ดังที่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรง บรรยายว่า

นายเจดีย์ว จลาศพูด แต่งตัวตามระเบียบมารยาทนายความ สวมเสื้อครุย เนติบัณฑิต เดินมาจากข้างนอกศาล ขุนประเคนก้มหัวคำนับอย่างวางปิ้ง แล้วเดิน ไปเข้าประตูห้องที่หลังศาล

(คดีสำคัญ, 2512 : 167)

ต่อจากนั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงแสดงให้เห็นว่า นายเจดีย์ว จลาศพูดกับขุนกินนรสนทนากันก่อนข้างสนทสนม ตั้งจะเห็นได้ว่าขุนกินนรได้ตาม นายเจดีย์วตรง ๆ ถึงเรื่องที่ไต่ถามข่าวว่านายเจดีย์วมีแนวโน้มว่าจะแย่งตำแหน่งอัยการจาก

ท่านขุนประเคนคดีและจะได้สมปรารถนาด้วย เมื่อนายเจดีย์วไต่ถามถึงปฏิเสฐและพยายามตัดบท แม้จะรู้ว่าขุนกินนรสนใจเรื่องนี้มากโดยหันไปพูดเรื่องคดีที่จะต้องพิจารณา ครั้นขุนกินนรตอบว่ามี 2 คดีนายเจดีย์วก็แสดงความรู้สึกลับใจและได้แสดงออกอย่างนอกหน้าว่าสนใจเรื่องการหารายได้จากกรว่าความ ดังกล่าวกับขุนกินนรว่า

- เจดีย์ว   เอ๊ะ นี่ตำรวจภูธรหยุดงานเสียแล้วหรือจึงไม่จับไม่กุมใครอีก ?
หรือจับส่งไปให้นายอำเภอล้วนนายอำเภอล่อยเสียหมด
- กินนร   หรือคนเมืองนี้จะกลับออกกลับใจกลายเป็นสัปบุรุษกันไปเสียหมดอาจจะ
เป็นไปได้อ
- เจดีย์ว   อย่างคุณเช่นนั้น ผมใจหายนัก ถ้าคนพากันเป็นสัปบุรุษไปเสียหมดแล้ว
พวกนายความจะหาเงินอย่างไรได้กันล่ะ ?

(คดีสำคัญ , 2512 : 169)

และในขณะที่นายเจดีย์วกับขุนกินนรสนทนากันนายภูบก็เดินเข้ามาในศาล และเมื่อขุนกินนรซักถามก็ทราบว่าเป็นจำเลยข้อหาทำร้ายร่างกายเงินเก้าเมื่อเป็นคังนั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงแสดงให้ผู้อ่านทราบว่านายเจดีย์วกับขุนกินนรมีอะไรบางอย่างที่รู้จักกันเพียงสองคน คือนายเจดีย์วพูดบอากับขุนกินนรว่า „... ช่วยผมตามเคณะ „ (คดีสำคัญ , 2512 : 169) ต่อมาผู้อ่านก็ทราบจากบทสนทนาของตัวละครว่า ขุนกินนรกับนายเจดีย์วเคยมีผลประโยชน์ร่วมกันโดยเฉพาะขุนกินนรจะเป็นผู้ช่วยเหลือหาเงินมาให้ ในครั้งนี้ก็เช่นกันขุนกินนรได้แนะนำนายภูบให้รู้จักนายเจดีย์วโดยกล่าวแนบเนียนว่าเป็นเนติบัณฑิตที่มีชื่อเสียงทั้งนี้นายเจดีย์วสร้างไม่ยอมรับว่าความให้นายภูบแต่เสียอันนอนขุนกินนรที่ช่วยผู้ให้นายภูบไม่ได้จึงยอมรับว่าความให้ ซึ่งความจริงแล้วที่นายเจดีย์วสร้างทำเป็นติดธุระมากจนเกือบจะรับว่าความให้นายภูบไม่ได้ก็เพราะว่าต้องการแสดงว่าตนเป็นคนมีคุณค่ามากเพื่อจะเรียกเก็บค่าจ้างแพง ๆ และเมื่อนายภูบถามถึงค่าจ้างว่าความนายเจดีย์วก็เรียกเก็บถึง 500 บาท แต่พอนายภูบบอกว่ายอมติดคารางนายเจดีย์วก็ยอมลดลงมาอย่างชวนซาบเหลือเพียงยี่สิบบาท

โดยอ้างว่าถูกชะตากับนายกูบ เมื่อนายกูบต่อรองอีกก็ตกลงกันให้ราคา 10 บาทเท่านั้น ทั้งนี้ พฤติกรรมดังกล่าวของนายเจสึวสร้างความรู้สึกขบขันแก่ผู้อ่านมาก

1.5.2.2 การพัฒนาเรื่อง เมื่อถึงเวลาศาลเปิดคณะผู้พิพากษา ซึ่งประกอบด้วยพระโลละศาสตร์ หลวงอินท์ และหลวงพรหมก็ออกนั่งบัลลังก์ คดีแรกที่ศาล พิจารณาคือคดียายปืบชิงทรัพย์หนึ่งสคงค์จากยายมิ ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นว่า ศาลทำงานอย่างไม่มีหลักการ ดังจะเห็นได้ว่ามีคำสั่งให้เลื่อนการพิจารณาคดีออกไปอีกเป็น ครั้งที่ 4 ด้วยเหตุผลส่วนตัวและไม่สมควร เช่นหลวงอินท์ติดธุระในตอนบ่าย นายเจสึวคงไป ว่าความที่ศาลเมืองนครโคมลอย และหลวงพรหมคงลงลาพักรักษาตัว นอกจากนี้ก็มีวันหยุดเนื่องจาก วันสงกรานต์และวันศาลปิดฤดูร้อน คดีของนายปืบจึงต้องเลื่อนไปอีกนานกว่า 2 เดือน จนถึง เวลาศาลปิดฤดูร้อน และต้องรอให้ศาลเปิดใหม่อีกครั้งหนึ่ง ก่อนหน้านั้นายปืบก็ถูกจำคุกมาแล้ว 1 เดือน ทั้งนี้แก่นายปืบจะทักท้วงอย่างไรแต่ก็ไม่เป็นผล เนื่องจากศาลอ้างว่าไม่ยอมพิจารณา คดีโดยรีบด่วนเพราะอาจทำให้จำเลยไม่ได้รับความยุติธรรมเต็มที่

ต่อจากนั้นก็เป็นการพิจารณาคดีเงินเกี้ยวถูกทำร้ายร่างกาย แต่ก่อนพิจารณาคดีผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นว่าขุนประ เคนคดียังคงกังวลอยู่กับหนังสือ ราชกิจจา โดยขุนประ เคนคดีออกปากถามถึงราชกิจจาต่อศาลก่อนว่าให้ใครไปรอรับแล้วหรือยัง หลังจากนั้นศาลจึงเริ่มพิจารณาคดีที่ 2 นี้ ผู้อ่านจะพบกับสภาพของศาลที่แตกต่างไปจากที่ คาดหมายไว้ ดังปรากฏว่ามีเสียงอึกทึกครึกโครมด้วยการคำทอผรุสวาทกันซึ่งมีทั้งเสียงผู้พิพากษา อัยการ ทนาย และคู่กรณีซึ่งเสียงอึงขึ้นพร้อมกัน ต่อมาผู้อ่านก็จะทราบถึงความโลเลเหลวไหล ของกระบวนการยุติธรรมในชั้นศาลอีกครั้งหนึ่งคือจะเห็นได้จากบทบาทของผู้พิพากษา ทนาย และ นักการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากบทบาทของนายเจสึว ฉลาดพูดซึ่งเป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญที่สุดใน เรื่อง ผู้อ่านจะพบว่านายเจสึวว่าความให้นายกูบโดยใช้วาตะตีความเกินจริงและบิดเบือน ข้อเท็จจริงอย่างไม่ละอายใจ ดังปรากฏว่าเมื่อเงินเกี้ยวให้การว่านายกูบไปนั่งที่ร้านของคนเสมอ ทุกวันเกือบ 5 ปีแล้ว แต่ทุกครั้งที่เข้าร้านก็ดื่มกาแฟเพียงแก้วเดียวและนั่งอยู่ในร้านเป็น เวลา นาน ทั้งยังเอาหนังสือพิมพ์ไปอ่านเสียคนเดียว แล้วยังเอากระดานหมากรุกไปรอนั่ง และ ห้ามไม่ให้เงินเกี้ยวจุดตะเกียงลอนคอนอีกแต่ให้ใช้ตะเกียงน้ำมันมะพร้าวแทนโดยอ้างว่าแสงเข้าตา ทำให้เสียสายตา ลูกค้าอย่างนายกูบทำให้เงินเกี้ยวต้องเสียลูกค้าอื่น ๆ และขาดทุนแย่งลงทุกวัน

จนในที่สุดเหลือนายกูปเพียงคนเดียว จีนเก๋าจึงขอให้ไปตีหมากแพตีอื่นแต่นายกูปไม่ยอมไป และ
ยังคอยหน้าจีนเก๋าจวนขาดเจ็บ จีนเก๋าจึงกล่าวหาต่อศาลว่านายกูปก่อความเดือดร้อนและทำร้าย
ร่างกายจนคนทนไม่ได้ พอนายเจ็ลยิวได้ฟังก็แก้ต่างให้จำเลยโดยใช้วาหะตีความอย่างเกินจริง
ตั้งกล่าวให้เห็นว่าแม่นายกูปตีหมากแพเพียง 1 อย่าง แต่นายเจ็ลยิวก็สามารถพูดให้เป็น
7 อย่างได้อย่างหน้าตาเฉย โดยอ้างเหตุผลไปต่าง ๆ กัน

- เจ็ลยิว   ผมขอประทานชี้แจงว่า คำที่จีนเก๋าบอกในศาลว่าจำเลยได้
                  รับประทานเครื่องตีหมากแพเพียงอย่างเดียว นั้น ไม่จริง ที่แท้จำเลย
                  ได้รับประทานถึงเจ็ดอย่าง
- เก๋า   เจ็ดอย่างยังไล่ ?
- เจ็ลยิว   ไม่ใช่หน้าที่ของแกจะมาตั้งกระทู้ตามฉัน
- ประเคน   ที่จริงผมก็อยากทราบเหมือนกัน ว่างอกออกเป็นเจ็ดอย่างได้อย่างไร
- โลละ   จริง ! ศาลก็อยากทราบเหมือนกัน
- เจ็ลยิว   ผมขออนุญาตชี้แจง ตามคำให้การของพยานโจทก์ ปรากฏว่าพอ
                  จำเลยเข้าไปถึงโรงตุ๊กชอบเป็น เรียงกาแพตีเดียว บ้อยก็นำกาแพ
                  มาให้ด้วยหนึ่ง น้านมโค หม้อหนึ่ง น้ำตาล 5 ก้อน น้ำเย็นคนโท
                  หนึ่งด้วยแก้วน้ำเย็นด้วยหนึ่ง
- โลละ   เออ ก็แล้วอย่างไรละ ?
- เจ็ลยิว   จำเลยก็เอาน้ำตาลใส่ลงในกาสามก้อน และรับประทาน นี้เป็น
                  เครื่องตีหมากแพที่ 1 คือเป็นอย่างที่เรียกว่า กาแพคำ
- โลละ   เออ ถูกละ
- เจ็ลยิว   คราวนี้จำเลยรินนมโคเติมลงไป ซึ่งกลายเป็นเครื่องตีหมาก
                  อย่างหนึ่งคือกาแพบนนมโค นี้เป็นเครื่องตีหมากแพที่ 2
- เก๋า   เอ๊ะ ทว่าโล-
- โลละ   อ้ออ้อ !

- เจลีเยว พอลคิมไปไล่สักครึ่งถ้วย จ้าเลยเอาน้ำเย็นเติมลงไปในกาแฟ
ปนนมนี้กลายเป็นกาแฟเย็นเครื่องดื่มอย่างที 3
- โละละ กาแฟแข็งยังไ-
- เจลีเยว การที่พยายามโจทก์หุคสอคอยู่เสมอ เช่นนี้เป็นการเหลื่อททน ผมต้อง
ขอความกรุณาต่อศาล
- โละละ แจ็กเก๊า อย่าสอคอีกต่อไป ขอให้ทนายจ้าเลยชี้แจงต่อไป
- เจลีเยว จ้าเลยคิมกาแฟเย็นหมดถ้วยแล้ว ก็รินนมโคที่เหลื่ออยู่นั้นรับประทาน
นี้เป็นเครื่องดื่มอย่างที 4 คราวนี้จ้าเลยเอาน้ำตาลเติมลงไปอีก
กอนหนึ่ง 1 ในนมโค และเอาน้ำเติมด้วย ซึ่งทำให้เป็นหยันเค้
เครื่องดื่มอย่างที 5 เมื่อคิมหยันเค้หมดแล้ว รินน้ำลงไปในถ้วยแก้ว
เอาน้ำตาลที่เหลื่ออีกกอน 1 ใส้ เป็นน้ำหวาน เครื่องดื่มอย่างที 6
ในที่สุด รินน้ำเปล่ารับประทานล้างคอ เป็นเครื่องดื่มอย่างที 7
- โละละ ซอบกล ! ซอบกล !
- เจลีเยว ตั้งนี้สรุปความว่า จ้าเลยได้รับประทานเครื่องดื่มที่โรงกุกซ็อบ
ของเงินแก้ววันละ 7 อย่างทุกวัน กล่าวคือ 1. กาแฟดำ
2. กาแฟปนนม 3. กาแฟเย็น 4. นมโค 5. หยันเค้
6. น้ำหวาน 7. น้ำเย็น

(คดีสำคัญ, 2512 : 192-194)

หลังจากที่นายเจลีเยวแก้ต่างให้จ้าเลยแล้ว ชุนประเคนคดี
ก็เปิดโอกาสให้นายเจลีเยวแถลงการต่อศาลอีก ซึ่งผู้อ่านก็จะเห็นว่านายเจลีเยวว่าความบิดเบือน
ข้อเท็จจริง ดังปรากฏว่าแต่งเรื่องขึ้นเพื่อเหนี่ยวโน้มน้าให้เห็นว่าจ้าเลยเป็นบุคคลที่น่าเห็นใจ คือ
กล่าวว่า "...จ้าเลยเป็นผู้มีหน้าที่อันเป็นประโยชน์แก่ประชาชนชาวเมืองโลเลบุร์นี้ หาผู้ใด
เปรียบเสมอเหมือนได้ยากเปรียบเหมือนมัลคุเทศก์ผู้นำทางให้ผู้ที่ต้องสัญจรไปมา เดินสู่เคหะสถาน
ได้โดยไม่หลงทาง..." (คดีสำคัญ, 2512 : 196) และต้องเป็นพ้อหม้ายเลี้ยงลูกบุตรน้อย ๆ ใน

ผ้าอ้อมถึง 5 คนในคราวเดียวกัน ทั้งนี้ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้ผู้อ่านทราบว่านายเจดีย์วศุค บิดเป็นคนความจริง โดยให้นายกูปคอยกระซิบความจริงด้านอยู่ตลอดเวลา เพราะไม่ได้เตรียม กันไว้ก่อน ดังปรากฏในเรื่องว่า

- เจดีย์ว นายกูปจำเลยผู้นี้เป็นเจ้าหน้าที่สำคัญผู้หนึ่ง
 กูป (กระซิบดัง ๆ กับเจดีย์ว) เปล่านะครับ ! ผมเป็นคนจุคโคม ตามถนนเท่านั้น !
 เจดีย์ว ... จำเลยเป็นผู้ที่สมควรได้รับความกรุณาของโลกมากกว่าที่ จะต้องมาตกอยู่ในที่อับอายเป็นจำเลยในศาลเช่นนี้ จำเลยเป็น พ่อหม้าย มีบุตรน้อย ๆ อยู่ในผ้าอ้อมถึงห้าคน
 กูป (กระซิบ) เมียผมยังอยู่นะครับ แล้วลูกผมก็มีคนเดียว เท่านั้น

(คติสำคัญ, 2512 : 196-197)

เป็นที่น่าสังเกตว่านายเจดีย์วแถลงการต่อศาลไม่ตรงกับข้อเท็จจริงทั้งยังทำหน้าใจทักว่าเลวทรามที่มากล่าวหาจำเลย และนอกจากนี้นายเจดีย์วยังคงยืนยันจะแก้ข้อกล่าวหาที่อัยการไม่ได้กล่าวหาอยู่ต่อไป คือนายเจดีย์วกล่าวหาฝ่ายโจทก์ว่าหาว่านายกูปเป็นคนขี้เมา (คติสำคัญ, 2512 : 201) ทั้งนี้คงเป็นเพราะนายเจดีย์วเคยมีข้อขัดแย้งกับขุนประเคนคดี ซึ่งเป็นอัยการฝ่ายโจทก์มาก่อนดังบ่งชี้ในเรื่องไว้ในตอนเปิดเรื่อง นายเจดีย์วจึงพยายามเล่นงานขุนประเคนคดี แต่ปรากฏว่าเมื่อขุนประเคนคดีได้ขียนนายเจดีย์วพูดถึงนายกูปว่าไม่ได้เข้าไปนั่งดื่มสุราแต่เข้าไปอ่านหนังสือพิมพ์ ขุนประเคนคดีก็ถึงหนังสือราชกิจจาที่ตนเผ่าคอยอยู่จึงเรียกหาหนังสือดังกล่าวจากขุนกินนรหันธ์ พอได้รับและอ่านหนังสือราชกิจจาก็ทราบว่ามีการสั่งให้เข้าไปศึกษาราชการในกรุงเทพฯ ส่วนตำแหน่งอัยการที่ว่างอยู่นั้นก็ให้นายเจดีย์ว จลาศหุคเป็นผู้รั้งแทน ขุนประเคนคดีจึงผลงานไปทันทีเพราะเห็นว่าหมดหน้าที่ของตนแล้ว

ทั้งนี้ผู้อ่านจะเห็นว่าในขณะที่ชุมชนประ เคนคิตำหน้าที่เป็นอัยการฝ่ายโจทก์ ชุมประ เคนคิตำไม่ยินดียินร้ายกับโจทก์เลย เหตุการณ์ตอนนี้อธิบายความหมายหลายนัยแก่ผู้อ่าน ส่วนหนึ่งแสดงว่าชุมชนประ เคนคิตำเองไม่ได้รับความเป็นธรรมจึงน่าเห็นใจที่ทำให้มีพฤติกรรมเช่นนั้น อีกส่วนหนึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของโครง เรื่องที่ทำให้ผู้อ่านเห็นพฤติกรรมของนายเจลิยวีกด้านหนึ่ง และการที่ศาลยินยอมให้ชุมชนประ เคนคิตำทั้งคดีและยอมรับนายเจลิยว เข้าแทนที่ก็แสดงว่าศาลเองก็เผลอตรงเกินไปที่ไม่ได้คำนึงถึงการปฏิบัติงานที่สมเหตุสมผล

1.5.2.3 การดำเนินเรื่องไปสู่จุดสูงสุด เมื่อชุมชนประ เคนคิตำออกไปจากศาลแล้ว ผู้อ่านก็จะรู้สึกช้ำกับพฤติกรรมของนายเจลิยวที่อยากเป็นอัยการมาก ดังปรากฏว่าได้ย้ายตำแหน่งของตัวเองอย่างรวดเร็วเช่นกัน คือเดินจากที่นั่งนายจำเลยไปยังที่นั่งอัยการทันทีและชี้แจงคดีต่อศาลโดยการกลับรูปคดีที่ตนเองว่าไว้ในตอนที่เป็นนายจำเลย เหตุการณ์ในตอนนี้อาจเป็นการดำเนิน เรื่องถึงจุดหักเห (turning point) คือนายเจลิยวว่าความค้ำถ้อยคำของตนเองจนหมด เริ่มจากที่นายกูบอ้างเป็นเจ้าของที่สำคัญนั้นแท้จริงเป็นเพียงลูกจ้างของกรรมการสุขาภิบาล ที่ว่านายกูบไม่ค้ำของมีนมแม่แต่แท้จริงนายกูบเป็นคนสามะเลเทเมาที่เดียว และที่ว่านายกูบต้องเลี้ยงบุตรเล็ก ๆ ถึง 5 คนในคราวเดียวกันก็เป็นไปไม่ได้ วันเสียว่าจะมีภรรยาหลายคน ทั้งจำเลยก็ไม่ใช่บุคคลที่สามารถจะเลี้ยงภรรยาได้ถึงขนาดนั้น ส่วนเรื่องที่จำเลยกล่าวว่ามีเครื่องค้ำถึงเจ็คืออย่างก็เกินจริง เพราะธรรมดาคนเราค้ำเพียงอย่างเดียวก็นอนพอแล้ว นายเจลิยวได้ใช้ชีวิตความเล่นกับตัวเลขโดยขยายจำนวนด้วยจาก 1 วัน เป็น 1 เดือน และ 1 ปี เพื่อให้ผู้ฟังเห็นว่าเป็นพฤติกรรมผิดปกติที่ควรแก่การลงโทษอย่างสาสม ดังกล่าวไว้ว่า

นายเจลิยว ...อีกประการหนึ่งขอให้ศาลสังเกตว่า จำเลยได้ไปยังโรงคุกซื้อของเงินเก่า และรับประทานเครื่องค้ำถึงเจ็คืออย่าง คนโดยมากค้ำแต่เพียงอย่างเดียวก็นอนพอแล้ว นี่จำเลยค้ำถึงวันจะเจ็คืออย่างนี้แปลว่าในสัปดาห์หนึ่งค้ำถึงสี่สิบเก้าด้วย เดือนหนึ่งค้ำสองร้อยสิบด้วย ปีหนึ่งสองพันห้าร้อยห้าสิบด้วย หรือในปีที่มีอธิกวารก็เป็นจำนวนสองพัน

ห้าร้อยทกลีบสองด้วย ความประหลาด เช่นนี้จำเลยรู้สึกหรือว่าเป็นของ
 ครอบกาย ? เปล่าเลย ! จำเลยเป็นคนที่มีหน้าค้ำเสียเหลือประมาณ
 ไม่รู้จักหิริโอตัมปะถืออ่านางเป็นธรรมเหมือนพวกชั้นอันร้ายกาจ หรือ
 เหมือนอาลีสิงห์ผู้ปรากฏอยู่ในเรื่องภาพยนตร์นั้นแล จำเลยเปรียบ
 เหมือนลา ที่เอาหนังราชสีห์หุ้มห่อกายเพื่อทำอ่านางข่มเหงเพื่อนบ้าน
 โดยอาการอันหยาบช้ำหารุณ ทำร้ายร่างกายเงินเก้าผู้เป็นเจ้าของ
 ภัตตาคาร อันเป็นผู้หาผลมิได้และผู้มิได้ทำหยาอะไรเลย ข้าพเจ้า
 จึงจำเป็นต้องขอประทานให้ศาลลงโทษจำเลยให้เป็นตัวอย่างแก่คน
 อื่น ๆ ที่มีน้ำใจชั่วช้าสามานย์เป็นพาลทุจริตก่อความเดือดร้อนรำคาญ
 แก่สาธารณชน จะได้ยำเกรงพระราชอาณาแผ่นดินสิ้นพยศลงเสียบ้าง

(คดีสำคัญ, 2512 : 209-210)

ต่อจากนั้นนายเจดีย์วขอให้ศาลลงโทษนายกุบเพราะ
 นอกจากให้การเท็จแล้วยังมีความผิดฐานทำร้ายร่างกายเงินเก้า ทั้ง ๆ ที่เงินเก้าไม่ได้ทำ
 ความผิดประการใดและไม่ได้ยั่วโห้สะอะไรจำเลย บทบาทของนายเจดีย์วจึงสร้างความรู้สึกลึก
 ชวนชั้นแก่ผู้อ่านมาก เพราะมุ่งจะว่าความให้ชนะเพียงประการเดียวโดยยอมหักล้างคำพูด
 ของตนเองและจะหันมาหาข้อเท็จจริงก็ต่อเมื่อคนจะชนะเท่านั้น นอกจากนี้เหตุการณีก
 ตอนหนึ่งก็ยิ่งเพิ่มความรู้สึกชวนชั้นแก่ผู้อ่าน คือตอนที่นายกุบขอเงินที่ว่าจ้างนายเจดีย์วเป็น
 หมายความคืน แต่นายเจดีย์วกลับบอกปฏิเสธไม่ยอมคืนเงินให้โดยอ้างว่าคนเป็นหมายแผ่นดินแล้ว
 มิใช่หมายจำเลยที่รับเงินจากนายกุบ (คดีสำคัญ, 2512 : 210-211)

1.5.2.4 การคลี่คลายเรื่อง หลังจากนายเจดีย์วว่าความ
 ค้านตัวเองแล้ว ผู้อ่านก็มีแนวโน้มเห็นว่านายกุบเป็นฝ่ายผิดแน่ แต่ปรากฏว่าเมื่อศาลอ่าน
 คำพิพากษาผู้อ่านก็พบว่าไม่เป็นไปตามที่คาดคะเนไว้ทำให้ผู้อ่านเกิดความฉงนมาก ดังจะเห็น
 ได้ว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงปิดเรื่องแบบหักมุม (Twist Ending) คือผู้อ่านอาจสงสัยใน
 ชั้นศาลได้พิพากษาตามความพอใจส่วนตัว โดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริงและการไต่สวนที่ดำเนินมา

ทั้งหมดก็ไม่มี การสืบทายานอื่นอีก ดังกล่าวแก่นายกบด้อยเงินเก่าเพียงเพื่อป้องกันตัว ส่วน ประเด็นที่เงินเก่าฟ้องว่านายกบดเข้าปก่อความรำคาญศาลก็ไม่สนใจและไม่มีการสืบทายานเพิ่มเติม ต่อหังลงความเห็นว่ายกบดไม่ได้ก่อความรำคาญแต่ประการใด ดังนั้นนายกบดจึงไม่มีความผิด ตามคำหาของโจทก์แล้วศาลก็ยกฟ้องโจทก์ เมื่อเงินเก่าได้ยื่นคำพิพากษาก็ไม่พอใจและเกิดการ คำทอโต้แย้งกับนายกบดอีก ขุนกนินจริงสั่งให้นักการไล่คนทั้งคู่ออกไปเสียจากศาล

ทั้งนี้ในการดำเนินเรื่องคดีสำคัญนี้ ผู้ทรงพระราชนิพนธ์

ได้ทรงวางโครงเรื่องให้ผู้อ่านเห็นพฤติกรรมของเงินเก่ากับนายกบดว่าไม่มีมารยาทพอ ๆ กัน โดยเฉพาะพฤติกรรมของเงินเก่าที่ก้าวร้าวจนผู้อ่านรู้สึกว่าการที่เงินเก่าไม่ได้รับความยุติธรรมนั้น ไม่ถึงกับเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจเกินไปเมื่อเทียบกับพฤติกรรมของเขา นอกจากนี้ทรงสร้างบรรยากาศ ให้มีลักษณะอลเวงมากกว่าเข้มข้นจึงสามารถเสียดสีพฤติกรรมที่บกพร่องของตัวละครได้ไม่ยิ่งหย่อน กว่ากัน โครงเรื่องคดีสำคัญจึงค่อนข้างสร้างความรู้สึกรุนแรงแก่ผู้อ่าน เพราะตัวละครมี พฤติกรรมที่น่าหัวเราะเยาะมากกว่าที่จะชวนให้รู้สึกสงสารและสลัดใจ ซึ่งจะเบี่ยงเบนไปจาก วัตถุประสงค์ของเรื่องชวนหัวหรือห่าสนาฏกรรม

1.5.3 ตัวละคร คุณค่าประการสำคัญของตัวละครในเรื่องคดีสำคัญ คือมี บทบาทที่สัมพันธ์กับแก่น เรื่องและโครงเรื่องอย่างชัดเจน ซึ่งช่วยให้ตัวละครมีคุณค่าน่าติดตาม หนึ่งบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้มีลักษณะเรื่องต่างจาก 4 เรื่องแรกคือเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพิพากษาคดี ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ลักษณะตัวละครเป็นดังนี้

1.5.3.1 ตัวละครที่ทำงานเกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม ตัวละครในเรื่องที่แสดงให้เห็นกระบวนการทำงานของศาลมณฑลโลเลบุรีมีดังนี้

1) นายเฉลียว ฉลาดพูด เป็นตัวละครที่มีบทบาท

สำคัญที่สุด คือรับบทเป็นเนติบัณฑิตที่เต็มไปด้วยความเจ้าเล่ห์ ฉ้อฉลและไร้สัจจะมากกว่าที่ยึด จรรยาบรรณเป็นหลัก ดังปรากฏว่าอยากเป็นอัยการประจำศาลมณฑลโลเลบุรีก็พยายามใส่ร้าย อัยการคนเดิมทางหน้าหนังสือพิมพ์ เมื่อรับว่าความให้นายกบดก็ใช้วิธีเล่นลั่นตีสำนวนโวหารและ ใช้ตรรกวิทยาอย่างบิดเบือนเพื่อปกป้องนายกบดให้พ้นผิด แต่พอได้รั้งตำแหน่งอัยการก็กลับรูปคดี ความเสียใหม่ด้วยการหักล้างสำนวนของตัวเองได้อย่างหน้าตาเฉย และเมื่อนายกบดขอเงินค่า จำงคืนก็ไม่ยอมให้โดยอ้างว่าเป็นหนายความของแผ่นดิน ไม่ใช่เป็นหนายความที่รับเงินค่าจำง

ของนายกูบ พฤติกรรมดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงความโลเลเหลวไหลของขบวนการยุติธรรม
 ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงตั้งชื่อตัวละครได้เหมาะสมกับพฤติกรรมของ
 ตัวละครที่เจ้าเล่ห์และพูดเอาแต่ใจคือให้ชื่อนายเจ็ลยว ฉลาดพูด

2) ขุนประเคนคดี เป็นอัยการประจำศาลมณฑล

โลเลบุรีที่มีลักษณะที่น่าเห็นใจมากที่สุดเพราะมีข้อบกพร่องน้อยที่สุด ดังปรากฏว่าถูกนายเจ็ลยว
 ฉลาดพูด ซึ่งเป็นเนติบัณฑิตพยายามแย่งตำแหน่งของตนโดยอาศัยอิทธิพลและการลงข่าวใส่
 ร้ายคิด ๆ กันหลายวันทางหน้าหนังสือพิมพ์ จนขุนประเคนคดีรู้สึกหมกมัวลังใจในการทำงานและ
 ได้คอยหนังสือราชกิจจาเพื่อให้รู้แน่ชัด ครั้นขุนประเคนคดีได้รับราชกิจจาที่ทราบว่ามีคำสั่งให้
 กลับไปศึกษาราชการในกรุงเทพฯ ขุนประเคนคดีจึงผละงานไปทันที แม้ว่ากำลังพิจารณาคดี
 จีนเก๋าถูกทำร้ายร่างกาย อนึ่งพฤติกรรมของขุนประเคนคดีสอดคล้องกับชื่อ "ขุนประเคนคดี"
 มากและทำให้ผู้อ่านรู้สึกขบขันที่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงเข้าใจตั้งชื่อตัวละครให้สัมพันธ์กับบทบาท
 ของตัวละคร

3) พระโลละศาสตรราชสภาพที เป็นอธิบดีผู้พิพากษา

มณฑลโลเลบุรี แต่พิจารณาจากลักษณะไม่มีหลักการและขาดความยุติธรรม ดังปรากฏว่ามัก
 จะโน้มเอียงไปหานายกูบ เช่นมักจะกำราบจีนเก๋ามากกว่านายกูบจนจีนเก๋าก็เกิดความรู้สึกว่
 คนมักเป็นฝ่ายผิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดสินคดีครั้งสุดท้าย พระโลละศาสตรียึดความพอใจ
 ส่วนตัวมากกว่าที่จะคำนึงถึงข้อเท็จจริง คือตัดสินยกฟ้องโจทก์ แม้ว่าแท้จริงแล้วนายกูบเข้าไป
 ก่อความเคียดแค้นในร้านของจีนเก๋าแต่พระโลละศาสตรไม่สนใจว่านายกูบเข้าไปก่อความเคียดแค้น
 หรือไม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ฟ้องความย่อหย่อนของพระโลละศาสตรและแสดงถึงความโลเลเหลวไหลของ
 ขบวนการยุติธรรมในชั้นศาล ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าชื่อของ "พระโลละศาสตรราชสภาพที"
 มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับพฤติกรรมของตัวละคร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรง
 ตั้งชื่อละครเช่นนั้นเพื่อเพิ่มความรู้สึกสมจริงและน่าขบขันแก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

1.5.3.2 ตัวละครที่มีบทบาทเป็นโจทก์ ตัวละครที่ไปร้องขอความ
 ยุติธรรมจากศาลมณฑลโลเลบุรีคือ จีนเก๋า โดยมีบทบาทสำคัญดังนี้

จีนเก๋า เป็นเจ้าของร้านอาหารที่ถูกนายกูบก่อความ
 รำคาญจนต้องร้องขอความยุติธรรมจากชั้นศาล แต่เมื่อศาลพิจารณาคดีความก็ตัดสินให้จีนเก๋า

เป็นผู้แพ้ ซึ่งก็เป็นไปตามแก่นเรื่องที่ต้องการแสดงให้เห็นความไม่มีหลักการของขบวนการ
 ยุติธรรม แต่ทั้งนี้ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงสร้างตัวละครให้มีบทบาทที่สัมพันธ์กับแก่นเรื่องคือ
 ทรงให้เงินเก๋ามีลักษณะนิสัยที่ใจร้อน เจ้าอารมณ์ และก้าวร้าว ดังนั้นการที่เงินเก๋ไม่ได้รับความ
 ยุติธรรมในชั้นศาลซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมจึงดูไม่รุนแรงเท่าไรนัก นอกจากนี้การที่ผู้ทรง
 พระราชนิพนธ์ทรงสร้างให้ตัวละครมีลักษณะนิสัย เช่นนี้ก็คงเป็นเพราะต้องการแสดงทัศนคติในแง่ลบ
 ต่อคนจีน

1.5.3.3 ตัวละครที่มีบทบาทเป็นจำเลย ผู้อ่านจะพบว่าเมื่อเงินเก๋
 มีบทบาทเป็นโจทก์ตัวละครที่มีบทบาทตรงกันข้ามกับเงินเก๋คือนายกูป ซึ่งมีพฤติกรรมและบทบาท
 ที่สัมพันธ์กับเรื่องดังนี้

นายกูบ เป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญ เช่นเดียวกับเงินเก๋
 เพราะถ้าบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ไม่มีนายกูบผู้อ่านก็คงจะไม่ได้เห็นลักษณะนิสัยของเงินเก๋
 ว่ามีความก้าวร้าวเพียงใด และประการสำคัญนายกูบเป็นผู้ก่อเรื่องขึ้นจนทำให้ตัวละครอื่น ๆ ได้
 แสดงบทบาทให้เห็นแก่นเรื่อง นายกูบเป็นตัวละครที่น่าสนใจเพราะผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงไม่ลืม
 ที่จะให้บุคลิกลักษณะของนายกูบว่าเป็นคนที่มีลักษณะก้าวร้าวไม่น้อยกว่าเงินเก๋ และยังไม่ลืมจิตสำนึก
 แยกแยะว่าสิ่งใดถูกหรือผิดแม้ในตอนสุดท้ายของเรื่อง ผู้อ่านจึงได้เห็นภานายกูบที่เอาเปรียบ
 เพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างเด่นชัด

1.5.4 บทสนทนา องค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่เสริมคุณค่าทางศิลปะ
 แก่บทละครพระราชนิพนธ์ เรื่องนี้คือการสร้างสนทนาให้มีความสำคัญต่อเรื่องได้อย่างเหมาะสม
 ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1.5.4.1 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่การดำเนินเรื่อง ผู้อ่าน
 จะพบว่าบทสนทนาในเรื่องได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการทำงานของบุคคลที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องที่
 ศาลมณฑลโลเลบุรีว่ามีลักษณะน่าหัวเราะเยาะ ดังจะเห็นได้จากคำชกปากคำโจทก์และจำเลย
 ในตอนต่าง ๆ ดังนี้

ตอนที่ศาลชกปากค่านายบ๊อบซึ่งตกเป็นจำเลยข้อหาชิง
 ทรัพย์ยายมิ บทสนทนาแสดงให้เห็นว่าผู้พิพากษาไม่ได้สนใจที่จะให้ความยุติธรรมแก่นายบ๊อบแต่

ทำไปตามหน้าที่อย่างเสียไม่ได้ เช่นการหาหนายความให้ และนอกจากนี้ศาลยังมีคำสั่งเลื่อนการพิจารณาคดีนายปีบออกไปอีกตามอำเภอใจ ดังปรากฏในเรื่องว่า

- ปีบ   ผมขอประทานนายขอรับ
- โลละ   อย่าอึ้งนัก ! แกชื่อไร ?
- ปีบ   ชื่อปีบขอรับ
- โลละ   อ้อ ! แกใช้ไหมที่เขาเรียกกันเสือปีบ ?
- ปีบ   ก็เห็นจะใช้ละครมังขอรับ แต่ผมต้องขอประทานความกรุณา
ด้วยเฉอะขอรับ คดีของผมถูกเลื่อนมาสามครั้งแล้ว ผมคิดตาราง
มาเดือนหนึ่งแล้วขอรับ
- โลละ   อย่าอึ้งไปนักเลย ! ส่วนนายที่แกจะต้องการ
- ปีบ   ถ้าได้เท่าไม่รังเกียจ ผมอยากจะขอประทานให้คดีสิ้นเสียวันนี้ที่เกี่ยว
เพราะผมก็คิดตารางมาได้เดือนหนึ่งแล้ว เห็นว่าเพียงพอกับค่าทรัพย์สิน
สตาจก์หนึ่งที่ผมแย่งชิงจากยายมี
- โลละ   บอกว่าอย่าอึ้ง ! ศาลหูไม่หนวก เป็นแต่หนวกหู แกต้องการนายหรือ?
ได้ ! ศาลจะจัดหาให้ - นายเฉลียว ฉลาดทุก !

(คดีสำคัญ, 2512 : 174-175)

และตอนที่ศาลพิจารณาคดีต่อมาซึ่งเป็นคดีเงินเก่าถูกทำร้ายร่างกาย ความโลเลเหลวไหลของศาลได้แสดงชัดและรุนแรงขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าศาลมักจะโน้มเอียงไปทางนายกูปเสมอ เช่นเมื่อศาลซักปากคำโจทก์และจำเลยผู้อ่านก็จะพบว่าเงินเก่าเป็นฝ่ายถูกตำหนิอย่างรุนแรงดังนี้

- โลละ   อ้อ ! ศาลอยากถามจำเลยว่า จำเลยได้ทำร้ายร่างกายเงินเก่า
จริงหรือ ?

- กวน หมไม่ไ้ทำร้ายร่างกายเงินเก้าเลยขอรับ เป็นแต่ให้ กินหมักหม่นอ้อย
หนึ่งเท่านั้น
- โลละ เพราะเหตุใด ?
- กวน เพราะเงินเก้าผลักผมเพื่อขับไล่ออกจากโรงกูกซ้อป ผมจึงต้องป้องกัน
- โลละ เงินเก้า แก่ไม่ได้บอกแก่ศาลเลย ว่าแก่ได้พยายามใช้กำลังเช่นนั้น
- เก้า ก็เมื่อก็ผมบอกให้ือไปแล้ว อี้ไม่ยอมไปจะทำยังโลละขอลับ
- โลละ ก็ควรที่จะเรียกเจ้าหน้าที่ผู้รักษาห้องที่จึงจะถูก แก่จะถือเอาอำนาจ
เป็นกฎหมายเสียเองเช่นนั้นได้หรือ ?
- เก้า ไล้ย่า ! อี้ว่าโลเบ็งผกทั้งนี้ !
- โลละ แก่อย่าพูดอวดคิไปนะ ! ประเคียวจันจะเอาแก่ใส่ตารางเสีย
ฐานหมิ่นประมาทศาลเคียวนี้เอง !...

(คติสำคัญ, 2512 : 194-195)

นอกจากนี้ในตอนที่นายเจสียวทำหน้าที่เป็นทนายจำเลย นายเจสียวแต่งเรื่องขึ้นเพื่อให้ศาลเห็นว่าจำเลยเป็นบุคคลที่น่าเห็นใจ โดยให้เหตุผลว่าจำเลยทำงานด้วยความอดทนและพยายาม ทั้งกล่าวอ้างพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นพยาน ซึ่งเป็น การอ้างที่ไม่มีเหตุผลเพียงพอ แต่ศาลก็ไม่ได้แย้งและยังเห็นจริงด้วยแม้จะเป็นเหตุผลที่น่าหัวเราะ หนักยิ่งขึ้นอีกและไม่มีพยานที่แน่ชัด ซึ่งปรากฏในเรื่องดังนี้

- เจสียว ...พระอาทิตย์พระจันทร์ยอมเป็นพยานอยู่ว่า จำเลยได้ทำการตาม
หน้าที่ด้วยความอุสาหวิริยภาพ อาบเหงื่อต่างน้ำทุกวัน
- โลละ ซอนี้ศาลเชื่อ เพราะสังเกตุรูปและกลืน-ของจำเลย ก็พอ
สันนิษฐานได้ ว่าจำเลยเห็นจะไม่ใคร่ได้มีเวลาอาบน้ำ !

(คติสำคัญ, 2512 : 197-199)

อนึ่งบทสนทนาในอีกตอนหนึ่งของเรื่องก็ได้แสดงให้เห็น การทำงานที่ย่อหย่อนของศาล คือตอนที่ขุนกินนร เรียกตาห้วยเพื่อจะถามถึงหนังสือราชกิจจา บทสนทนาในตอนนั้นไม่มีการซักถามโจทก์และจำเลย แต่เป็นบทสนทนาที่แสดงให้เห็นความเหลวไหล ของบุคคลที่ทำงานในศาลว่าให้ความสนใจเรื่องส่วนตัวกันเป็นพิเศษ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการ แสดงให้เห็นว่าแม้ว่าการที่ย่อหย่อนค่อนานที่ ดังปรากฏในเรื่องว่า

ประเคน ...แต่เมื่อนายจำเลยได้กล่าวถึงหนังสือพิมพ์ขึ้นทำให้ผมนึกขึ้นได้ว่า ราชกิจจาที่ศาลใก้มีบัญชาสั่งให้นักการไปเอามานั้นยังไม่เห็นได้มา

โลละ เออ จริง ! ท่านขุนกินนร นักการอยู่ไหน ?

กินนร นั้นอยู่ที่ม้าโน้นขอรับ

โลละ ทำไมไม่อยู่ ?

กินนร โงกอยู่ขอรับ (เรียก) ตาห้วย ! ตาห้วย !

ตาห้วย (ตกใจตื่น ลุกไปตะโกนที่ประตูศาล) นายห้วย ! นายห้วย !

(คดีสำคัญ, 2512 : 201-202)

1.5.4.2 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่แสดงลักษณะนิสัยของ พฤติกรรมของตัวละคร ผู้อ่านจะรู้จักตัวละครในเรื่องได้จากสนทนาของตัวละคร ดังเช่น จากบทสนทนาของตัวละครต่อไปนี้

1) บทสนทนาที่เป็นการว่าความของนายเจสียว ผู้วิจัย พบว่าการว่าความของนายเจสียว ฉลาดพูด ได้แสดงถึงความเจ้าเล่ห์และไร้จรรยาอย่างน่าละอาย คือมุ่งว่าความให้ชนะโดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริง ดังเช่นเมื่อรับว่าความให้นายกูปก็ใช้วาหะตีความ และอุปมาโวหารเกินจริง ทั้งมีการแต่งเรื่องขึ้นเพื่อให้ชนะคดี แต่เมื่อได้เป็นอัยการโจทก์ นายกูปก็เปลี่ยนรูปคดีเสียใหม่ โดยเฉพาะการว่าความค้านด้วยคำของตัวเอง เพราะมุ่งที่จะให้ ชนะคดี ทั้งนี้ผู้อ่านจะพบว่านายเจสียว ฉลาดพูดมีกลวิธีในการพูดได้เหมาะสมกับชื่อของตนเอง ดังนี้

เมื่อนายเจสียวรับตำแหน่งอัยการโจทก์ก็ใช้คำพูดที่แสดงความเจ้าเล่ห์อย่างไม่น่าเกลียด คือสรรเสริญความสามารถของนายจำเลย และในขณะที่เดียวกันก็พูดต่อตัวเอง ซึ่งความจริงแล้วก็เป็นการพวยกย่องตัวเองเพราะนายจำเลยที่กล่าวถึงก็หมายถึงนายเจสียวนั่นเอง และด้านนายเจสียวซึ่งได้รับตำแหน่งอัยการโจทก์แล้วว่าความได้ชนะ นายเจสียวก็ย่อมยิ่งมีความสามารถมากกว่านายเจสียวที่เป็นนายจำเลย ดังปรากฏในบทสนทนาว่า

- เจสียว   ผมขอประทานเรียนแก่ศาลว่า ถึงแม้อัยการคนเก่าได้ออกไปเสียจากศาลแล้ว ผมผู้ได้รับเกียรติยศเป็นอัยการใหม่ก็อยู่ในศาลนี้
- โลละ   ถ้าเช่นนั้นก็เป็นแล้ว เชิญสิ ! ที่นั่งยังอุ่น ๆ อยู่ที่เดียว...ท่านอัยการท่านจะชี้แจงอะไรบ้างก็เล่าไปเถิด
- เจสียว   ...เมื่อได้ฟังด้วยคำแถลงอย่างสามารถและประกอบด้วยโวหารอันเป็นเปรื่องปราดของนายจำเลยแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกอึ้งอัมตะที่เดียวว่าจะเป็นการยากปานใดในการที่ข้าพเจ้าจะกล่าวค้านด้วยคำนั้น ๆ
- ข้าพเจ้าขอประทานกล่าวโดยอาการอย่างต่อมั่วว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่หึ่งเข้ารับหน้าที่อัยการใหม่ ๆ ที่ไหนจะสู้ท่านเนติบัณฑิตนายจำเลยผู้ที่มีความชำนาญในทางแก้คดีต่าง ๆ นั้นได้

(คดีสำคัญ, 2512 : 207-208)

และบทสนทนาอีกตอนหนึ่งก็ได้แสดงให้เห็นว่านายเจสียวเป็นนายความที่ไม่มีหลักการอะไรเลย ดังปรากฏว่าเมื่อเป็นนายจำเลยก็กล่าวยกย่องนายอุปถัมภ์การอุปมาโวหารอย่างคี่ ดังกล่าววว่า

เจลีเยว ... จำเลยเป็นผู้มีหน้าที่อันเป็นประโยชน์แก่ประชาชนชาวเมืองโลเลบุรี
นี้ หากผู้ใดเปรียบเสมอเหมือนได้ยาก เปรียบเหมือนมัคคุเทศก์ผู้นำทาง
ให้ผู้ที่ต้องสัญจรไปมา เค้นสู่เกาะสถานได้โดยไม่หลงทาง... จำเลยเป็น
ผู้ที่สมควรได้รับความกรุณาของโลกมากกว่าที่จะต้องมาตกอยู่ในที่อับอาย
เป็นจำเลยในศาลเช่นนี้...

(คดีสำคัญ, 2512 : 196-197)

ผู้อ่านจะสังเกตได้ว่านายเจลีเยวได้กล่าวยกย่องนายภูบ
อย่างเลิศเลอ และในขณะที่เดียวกันก็กล่าวหาโจทก์ว่าเป็นผู้หยามช้ำที่ไม่เห็นคุณค่าของนายภูบ
ดังปรากฏในบทสนทนาว่า

เจลีเยว ... คิด ๆ ไปก็เป็นที่น่าเสียดายจริง ๆ ที่ในโลกนี้มีบุคคลบางคน ที่มุ่ง
ร้ายต่อเพื่อนมนุษย์ มีใจอำมหิตริษยาหยามช้ำหาญร่ายกับอ้ายฮัน
อันถืออำนาจเป็นธรรมะ ปราศจากความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์
สุดที่จะเลวทราม ความริษยาพาให้บังเกิดโมหจริต คิดอะไรก็วิปลาส
ขาดความไตร่ตรองโดยท่านองคโลงธรรม ใจค้ำถ้ำพวกฮันที่นั่นมือ
เติกเบลเยี่ยม โหดเหี้ยมดุจคร่าสตรี ไปทำทุราจารโดยอาการ
ปราศจากหิริโอตัมปะ

(คดีสำคัญ, 2512 : 195-196)

แต่เมื่อได้เป็นอัยการในคดีเดียวกันนี้นายเจลีเยวก็ใช้อุปมา
โวหารตำหนินายภูบอย่างรุนแรง คือหลังจากที่ได้ชี้แจงแก่ศาลว่านายภูบได้เบิกความเท็จหลาย
ประการ เช่นอ้างว่าเป็นเจ้าหน้าที่สำคัญแต่แท้จริงเป็นคนจุดตะเกียง อ้างว่าเป็นพ่อหม้าย

เลี้ยงคูบุตรเล็ก ๆ ในคราวเดียวกันถึง 5 คน และอ้างว่าคัมเครื่องคัมถึงเจ็ดอย่างในวันเดียว นายเฉลียวก็ทำหน้าการกระทำของนายทูปว่า

เฉลียว ... ความประหลาด เช่นนี้ จำเลยรู้สึกหรือว่าเป็นของควรราย ?
 เปล่าเลย ! จำเลยเป็นคนที่มีหน้าด้านเสียเหลือประมาณ ไม่รู้จัก
 หิริโอศัพปะ ถืออำนาจเป็นธรรมเหมือนพวกอันธพาลร้ายกาจ หรือเหมือน
 อาลีสิงห์ผู้ปรากฏอยู่ในเรื่องภาพยนตร์นั้นแล จำเลยเปรียบเทียบลา
 ที่เอาหนังราชสีห์หุ้มต่อกายเที่ยวทำอำนาจข่มเหงเพื่อนบ้าน โดยอาการ
 อันหยามช้าทารุณ หัวร้ายร่างกายเงินเก่า ผู้เป็นเจ้าของภักตาคาร อัน
 เป็นผู้หาผิดมิได้และผู้มิได้ทำหยาอะไรเลย...

(คดีสำคัญ, 2512 : 210)

2) บทสนทนาโต้ตอบระหว่างนายทูปกับเงินเก่า บทสนทนา
 ของตัวละครทั้งคู่ที่ปรากฏในเรื่องแสดงให้เห็นถึงความใจร้อน เจ้าอารมณ์ และก้าวร้าวไม่น้อยไป
 กว่ากัน ดังจะพบได้ว่าเมื่อตัวละครประจันหน้ากันก็อยู่สภาพที่ซึ่งก็ราชาก็แรง ต่างก็คำหอกันด้วย
 คำพูดที่หยาบคาย เริ่มตั้งแต่เจอหน้ากันในศาลจนถึงเมื่อศาลพิจารณาคดีเสร็จแล้ว ตัวละครทั้งคู่
 ยังคงแสดงความก้าวร้าวด้วยถ้อยคำพรูสวาท ดังปรากฏในคอนถ่าง ๆ ดังนี้

ตอนที่จำศาลเรียกเงินเก่าเข้ามาในศาล เมื่อเงินเก่า
 เดินผ่านเดินผ่านหน้านายทูป เงินเก่าก็ร้องคำไปทันที ส่วนนายทูปก็ได้ตอบกลับมาอย่างรุนแรง
 เช่นกัน ดังกล่าวไว้ว่า

เก่า (เมื่อผ่านนายทูป) อ้ายลียำ ! อ้ายหน้าสังตั้ง !
 ทูป อูวะ ! อ้ายเจ็กอับปรีย์ อยู่ดี ๆ ก็ทำให้ได้
 โลละ หยุค ! หยุคทันที ! แกมาตำฉันในศาลนี้ได้หรือ?...

เก๊า ใต้เท้าลี้มาก อ้ายกูบมั่งเต็มทีซอลับ ปากมั่งกินซี้

.....

เก๊า อ้ายซากหมากก็มีแต่เห่า

(คติสำคัญ, 2512 : 181-183)

.....

เก๊า ล้ออวคตีเหล่าได้เหล่าเอา อ้ายลีย่า อ้ายฉิบหาย นิภูไ้ !

กูบ อ้ายผีเปรต อ้ายกากมนุษย์ อ้ายหมาไม่แล อ้ายแรงดามหา

(คติสำคัญ, 2512 : 183)

และอีกตอนหนึ่งของเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าตัวละครทั้งคู่
ไม่ยอมลดราวาศอกกันเลย คือหลังจากที่ศาลพิพากษาคดียกฟ้องโจทก์ นายกูบได้หันไปเหยียเงินเก๊า
จนเงินเก๊าหนีไม่ได้และคอยโด้กลับไป ดังปรากฏในเรื่องว่า

กูบ อย่างไรละวะอ้ายเก๊า ? มึงอวคตีว่า จะเอากูเข้าตะรางให้ได้
อย่างไรละ ?

เก๊า มึงไม่ต้องอวคตี ! มึงไม่ไปเมืองจีนมั่งก็เลี้ยวไป ถ้าไปอื้อจะฟ้อง
ให้เขาเอามึงเขียงสามโล้ยเปกโล้ยที่เลี้ยว ผ่าวะ !

กูบ อ้ายผีเปรต ! อ้ายเจ๊กฉิบหาย !

เก๊า อ้ายหน้าสังตั้น ! อ้ายหน้าหมาจู !

(คติสำคัญ, 2512 : 215-217)

1.5.4.3 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่ที่มีลักษณะชวนชั้น ผู้อ่านจะพบว่าบทสนทนาของตัวละครในเรื่องหลายตอนที่เกี่ยวข้องที่สร้างความรู้สึกชวนชั้นให้แก่ผู้อ่าน ซึ่งเพิ่มคุณค่าทางศิลปะของบทละครเพราะมีความสัมพันธ์กับลักษณะของเรื่องประเภทที่สนาฏกรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตอนที่ขุนประเคนคดีตามถึงเรื่องราชกิจจา ขุนประเคนคดี
 เฝ้ารอนั่งสือราชกิจจาจากกรุงเทพฯ แต่ปรากฏว่าหนังสือมาล่ากว่าปรกติเพราะรถไฟตกราง
 บทสนทนาของขุนประเคนคดีได้สร้างความรู้สึกชวนชั้นแก่ผู้อ่านเพราะยิ่งขุนประเคนคดีอยากได้
 ราชกิจจาอย่างเร็วก็บังเอิญให้เกิดเหตุชุลลัคนำขึ้น ดังกล่าววว่า

- กสินร   อ้อ ท่านขุน ! ผมได้ยื่นท่านขุนตามถึงราชกิจจาอยู่ไม่ใช่หรือ ?
- ประเคน   ขอรับ ที่ศาลได้รับแล้วหรือยัง ?
- กสินร   ยังขอรับ ที่จริงออกจะมาล่ากว่าปรกติไปหน่อยหนึ่ง บางทีจะเป็น
 เพราะรถไฟชุลลัคนำขึ้น
- ประเคน   เอ๊ย ! ชุลลัคนำอะไรกันขอรับ ?
- กสินร   ผมได้ยื่นว่าแล่นไปชนควายเข้าตัวหนึ่ง เมื่อก่อนจะถึงสถานีค้างแวง
 รถไฟตกรางต้องจัดการยกขึ้นกันเอะอะอยู่
- ประเคน   เก่งมาก ! ผมนี่เป็นคนเคราะห์ร้ายที่สุดในโลกคนหนึ่งที่เกี่ยวข้อง นี่ถ้า
 ไม่ใช่วันที่ผมอยากอ่านราชกิจจาเหลือเกินเช่นนี้ รถไฟมันก็คงไม่
 ปราบรณาค้างตกราง !...

(คดีสำคัญ, 2512 : 164-165)

ตอนที่นายภูบคำจันเก่า ใช้ถ้อยคำที่ฟังดูแล้วน่าขันเพราะ
 เปรียบเทียบความหยาบคายของจันเก่ากับ "หมา" แต่คำพูดตอนนี้ช่วยคลายความตึงเครียดของ
 เนื้อเรื่องลงไปได้ ดังกล่าววว่า

- แก้ว ผมมีถูกซื้ออยู่ที่ตลาด เป็นที่ดี มีคงไปไม่ขาด มีกับข้าวสี ๆ อย่าง
หัวหลัง มีผู้คงไปมาก ชอบใจมาก ๆ ทุกคง
- กูป ไม่จริงเลย ! ช่างหน้าด้านมาพูดอวดคึกกับศาลได้ ความประพุดิของ
ตัวที่ทำต่อผู้ไปกินที่โรงถูกซื้อของตัวนะ หยาบคายเสียยิ่งกว่าความ
ประพุดิของหมาตัวหนึ่งกว่านั้น - เลวกว่าหมา 2 ตัว เลวกว่าหมา
3 ตัว เลวกว่าหมา 4 ตัว เลวกว่าหมา 5 ตัว เลวกว่าหมา-

(คติสำคัญ, 2512 : 187)

ตอนที่พระโลละศาสตร์ชกปากคำอ้ายเสือปับซึ่งเป็น
จำเลยคดีชิงทรัพย์ยามมี นายโลละศาสตร์มีคำสั่งให้เลื่อนการพิจารณาคดีออกไปอีก นายปับ
ไม่ยินยอมจึงส่งเสียงโวยวายขึ้น แต่พระโลละศาสตร์ขนานเสีย คำพูดของพระโลละศาสตร์ได้
สร้างความรู้สึกรุนแรงแก่ผู้อ่าน เพราะผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงเล่นคำว่า "หนวกหู" กับ "หูหนวก"
ดังกล่าว่า

- โลละ บอกว่าอย่าอึ่ง ! ศาลหูไม่หนวก เป็นแต่หนวกหู แก่ต้องการหมาย
หรือ ? ได้ ! ศาลจะจัดหาให้นายเฉลียว ฉลาดพูด !

(คติสำคัญ, 2512 : 175)

และในตอนที่พระโลละศาสตร์ปรามนายปับให้ระมัดระวัง
คำพูดที่พูดกับศาล ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงสร้างบทสนทนาให้มีลักษณะชวนขัน คือได้เล่นคำว่า
"ตายท่า" และ "ตายโหง" โดยให้นายปับพูดคำสองคำนี้ด้วยความฉุนเฉียวและแค้นใจ โดยเฉพาะ
การใช้คำว่า "ตายโหง" เพื่อกระทบกระเทียบกระบวนการยุติธรรมที่โลเลเหลวไหลจนทำให้เขา
ต้องถูกจำคุกอีก ดังกล่าว่า

- ปิ่น พุทโธ : ใต้เท้าไม่กรุณาแก้สัตรีผู้ยากบ้างนี้ขอรับเลื่อนมาสวมครั่งแล้ว ครั่งนี้จะเป็นครั้งที่ 4 ! ไม่ไหวละขอรับอย่างนี้ ให้ตายท่าสิ !
- โลละ นายจลาศหูก ศาลต้องขอเตือนให้ท่านเตือนลูกความของท่านว่าให้ ระวังวาจาหน่อย ขอให้ชี้แจงให้จำเลยเข้าใจว่า ในศาลนี้ตายท่าไม่ได้
- ปิ่น ก็ไม่ให้ตายท่าที่นี่แล้วก็จะไล่ผมเข้าไปตายโหงในตารางอย่างนั้นหรือ?
- อินท์ ท่านอธิบศิทานได้บอกแก่แล้วไม่ใช่หรือ ว่าไม่มีใครต้องการให้แกตาย โดยอาการใด ๆ หึงสัน ไม่ว่าจะการตายนั้นจะประเภทโหงหรือประเภทท่า

(กคดีสำคัญ, 2512 : 177)

1.5.5 จาก ฉากสำคัญในเรื่อง กคดีสำคัญ มีเพียงฉากเดียว คือฉากศาลมณฑล โลเลบุรี ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงบรรยายฉากศาลตามแบบศาลหัว ๆ ไป ดังบรรยายว่ามี บัลลังก์ ที่นั่งของเจ้าศาล โงทท์ จำเลย มีคนหัง และคอกพยาน (กคดีสำคัญ, 2512 : 163) และ ที่น่าสังเกตคือการจัดชื่อศาลว่า "ศาลมณฑลโลเลบุรี" ผู้อ่านจะเห็นว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงตั้งชื่อ ศาลให้สัมพันธ์กับ เรื่องที่มีการยั่วล้อกระบวนการยุติธรรมเนื่องจากลักษณะตรงกันข้ามกับที่เป็นจริง

นอกจากนี้แล้วผู้อ่านจะพบว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงบรรยายฉาก เพื่อแสดงบรรยากาศของ เรื่องและแสดงลักษณะของตัวละครด้วย ดังจะเห็นได้ว่า ทรงบรรยาย ท่าทางของคาหุ้ยซึ่งเป็นนักการของศาลว่ามักจะนั่งหลับเสมอ ดังเช่นทรงบรรยายในตอนเปิด เรื่องว่า "คาหุ้ย นักการ นั่งง่วงอยู่ที่เก้าอี้ตัวหนึ่ง..." (กคดีสำคัญ, 2512 : 163) และอีก ตอนหนึ่งของเรื่องในขณะที่ศาลกำลังพิจารณาคดี คาหุ้ยก็นั่งหลับจนขุนกินนรต้องตะโกนเรียก พอ คาหุ้ยได้ยินก็ตกใจตื่นแล้วรีบเรียกชื่อพยานคนต่อไปเพราะนึกว่าขุนกินนรให้เรียก แต่ปรากฏว่าหลง เรียกชื่อตนเองแทนเพราะยังงง ๆ อยู่ (กคดีสำคัญ, 2512 : 202) การบรรยายท่าทางของ คาหุ้ยได้แสดงถึงบรรยากาศที่ค่อนข้างขบเซาและการทำงานที่ขาดความกระตือรือร้น

อนึ่งการบรรยายการแต่งกายของคนในฉากก็ช่วยเสริมให้ผู้อ่านเห็น บุคลิกภาพของตัวละคร ดังจะเห็นได้ว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงมีความละเอียดในการบรรยาย การแต่งกายของตัวละครในเรื่อง ผู้อ่านจะพบว่าขุนประเคนคดีแต่งกายตามมารยาทนายความ

บริบูรณ์ แต่ไม่สวมเสื้อครุย (คดีสำคัญ, 2512 : 163) ต่างจากนายเจสียว ฉลาคพุดที่แต่งตัวตามระเบียบมารยาทนายความและสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิต การบรรยายการแต่งกายในตอนนี้ได้แสดงให้เห็นว่าขุนประเคนคดีเป็นผู้ที่มีมารยาทแต่ที่ไม่สวมเสื้อครุยมาด้วย เพราะผู้อ่านจะสังเกตได้ว่าขุนประเคนคดีทราบเรื่องที่นายเจสียว ฉลาคพุดพยายามแย่งตำแหน่งอัยการของคนจึงอาจทำให้ขุนประเคนคดีไม่ค่อยมีกำลังใจและความพร้อมในการทำงานแม้จะเดินเข้ามาในศาลแล้วต่างจากนายเจสียวที่แสดงความกระตือรือร้นในการทำงาน

1.5.6 สรุป ผู้วิจัยพบว่าคดีสำคัญเป็นบทละครพระราชนิพนธ์ที่มีคุณค่า ดังจะเห็นได้ว่าประกอบด้วยองค์ประกอบของบทละครที่น่าสนใจและสร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้อ่านเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการวางแก่น เรื่องที่มีลักษณะน่าขบคิด การสร้างโครงเรื่องที่ชวนติดตามทั้งให้บรรยายฉากชวนชั้นแบบยั่วล้อ และการสร้างตัวละครที่มีพฤติกรรมที่หลากหลาย นอกจากนั้นการสร้างบทสนทนาและฉากให้มีความสัมพันธ์กับเนื้อเรื่อง ดังเช่นบทสนทนาบางตอนสร้างความรู้สึกชวนชั้นแก่ผู้อ่าน และบทสนทนาบางตอนก็มีความเข้มข้นเพราะแสดงการขัดตามใจทักและจาเลอย่างอึกทักไกลลาหลในบรรยากาศของฉากที่มีนักการนั่งวงวงซิมซึ่งเป็นภาพที่ตักกัน องค์ประกอบเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านเกิดความคิดเชิงวิจารณ์และทิ้งกับความสนุกสนานในรูปแบบนี้มาก

1.6 นิทาสโมสร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องนี้มีความยาวถึง 5 องก์และแบ่งเป็นฉากถึง 9 ฉาก ซึ่งจัดได้ว่าเป็นบทละครพระราชนิพนธ์ที่มีความยาวมากเรื่องหนึ่งและมีตัวละครจำนวนไม่น้อย แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นปัญหาทำให้เรื่องขาดความสนุกสนานน่าสนใจเพราะผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างองค์ประกอบในเรื่องให้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันอย่างมีคุณค่า และที่สำคัญแม้พระองค์ทรงแปลจากละครพูดภาษาอังกฤษ¹ แต่ก็ไม่ทรงแสดงลักษณะที่แปลกแยกจากบทละครพูดของไทย ไม่ว่าในด้านการใช้ภาษาและการสร้างตัวละคร บทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้จึงมีคุณค่าที่น่าสนใจ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

¹ บทละครเดิมของเรื่อง นิทาสโมสร คือ School for Scandal ของ Richard Brinsly Sheridan (ทิพย์สุนทร นาคธน, 2524 : 47)

1.6.1 แก่นเรื่อง ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงความน่ารังเกียจของการมุ่งนินทาใส่ร้ายกันในกลุ่มขุนนางราชการและสังคมชั้นสูง แก่นเรื่องดังกล่าวนับว่ามีคุณค่าแก่ผู้อ่านในแง่ที่ได้รู้และเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์

1.6.2 โครงเรื่อง เป็นที่น่าสนใจว่านิพนธ์ โศกนาฏกรรม โครงเรื่องที่สัมพันธ์กับแก่นเรื่องอย่างชัดเจน คงจะเห็นได้จากการสร้างเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องให้มีการแสดงถึงความน่ารังเกียจของการนินทาใส่ร้ายกัน โดยวางโครงเรื่องเป็น 5 องก์ แต่ละองก์ก็แบ่งเป็นฉากที่ประกอบด้วยเหตุการณ์ย่อย ๆ ที่ต่อเนื่องกันอย่างมีเหตุผล เริ่มจากองก์แรกเป็นการเปิดเรื่อง แล้วมีการพัฒนาเรื่องโดยเริ่มจากบทละครองก์ที่ 2 จนถึงองก์ที่ 5 ในฉากที่ 1 และ 2 ต่อจากนั้นจึงเป็นการดำเนินเรื่องสู่จุดสูงสุดและมีการคลี่คลายปมปัญหาในบทละครองก์เดียวกัน แต่เป็นฉากที่ 3 ซึ่งเป็นฉากสุดท้ายของเรื่อง ทั้งนี้รายละเอียดในการดำเนินเรื่องมีดังนี้

1.6.2.1 การเปิดเรื่อง ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงเปิดเรื่องในองก์ที่ 1 ซึ่งมีฉากสำคัญเพียงฉากเดียวคือฉากเฉลียงที่บ้านท่านเสงี่ยม พระองค์ทรงเริ่มเรื่องในฉากนี้ด้วยการสนทนาของท่านเสงี่ยมแม่หม้ายอายุราว 40 กับนายพา คำสนทนาก่อนข้างมีเงื่อนไขคือท่านเสงี่ยมถามนายพาว่า เรื่องที่ให้ไปหานั้นจัดการแล้วหรือ คำตอบของนายพาแสดงให้ทราบว่าคุณเสงี่ยมใช้ให้นายพาไปจัดการปล่อยข่าวอย่างหนึ่ง แต่บทละครยังไม่บอกว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร และท่านเสงี่ยมยังให้นายพาไปจัดการทำอะไรอย่างหนึ่งเกี่ยวกับพระยาวิชัยกับภรรยา นอกจากนี้ก็ยังพยายามให้นายบุญสมแตกกับแม่ถวิล นายพาจึงพยายามชักใช้หาความจริงเพราะทราบว่าคุณเสงี่ยมมีท่าทีชอบพอกับขุนเจริญมากกว่า ส่วนนายบุญสมซึ่งเป็นน้องชายของขุนเจริญก็รักกับถวิลหลานสาวของพระยาวิชัย และขุนเจริญกับนายบุญสมก็เคยได้รับความอุปถัมภ์เลี้ยงดูจากพระยาวิชัยจนโต นอกจากนี้นายบุญสมก็เป็นคนที่ได้ชื่อว่าสุรุษสุร่ายจนไม่มีคนนับถือต่างจากขุนเจริญ หลังจากท่านเสงี่ยมฟังนายพาพูดและเห็นว่านายพาสงสัยมากจึงบอกกับนายพาว่า นางรู้สึกชอบพอนายบุญสมไม่ใช่ขุนเจริญอย่างที่นายพาเข้าใจ ขุนเจริญก็คงจะรู้สึกชอบพอดิลคนรักของน้องชายเพราะเห็นว่าเป็นคนมีฐานะ นางจึงได้ร่วมมือกับขุนเจริญหาวิธีการให้นายบุญสมขัดแย้งกับคนรัก และเมื่อนายพาแสดงความสงสัยว่าทำไมขุนเจริญจึงมาสนิทสนมกับท่านเสงี่ยมมาก ท่านเสงี่ยมก็ได้บอกความจริงว่าที่ขุนเจริญทำตัวเป็นคนดีและรู้จักระมัดระวังตัว ทั้งใจก็คิดก็เพราะว่าต้องการหลอกให้คนในสังคมรวมถึงพระยาวิชัย

เข้าใจว่าเป็นคนดี ซึ่งพระยารัชก็เข้าใจเช่นนั้นจริง ๆ และได้สนับสนุนหลานสาวให้รักขุนเจริญ ส่วนนายบุญสมก็มีแต่ถูกตำหนิ ต่อจากนั้นสาวใช้ได้เข้ามาบอกว่าขุนเจริญมาขอพบ

ดังนั้นในการดำเนินเรื่องต่อมาในฉากเดียวกันนี้ผู้อ่านจะพบว่าขุนเจริญได้เข้ามาในฉากและร่วมวงสนทนาโดยมีนายพานั่งอยู่ด้วยแล้ว ผู้อ่านจะสังเกตได้ว่านายพาน่าจะไม่ค่อยได้พูดอะไรนอกจากเป็นผู้ฟัง และเมื่อท่านเสงี่ยมกับขุนเจริญสนทนากันผู้อ่านก็จะทราบว่า เรื่องที่ท่านเสงี่ยมใช้ให้นายพานำไปสร้างข่าวลือนั้นเป็นเรื่องยุให้นายบุญสมกับถวิลแตกกันและดูเหมือนว่าจะสำเร็จบ้างแล้ว นอกจากนั้นหละครยังแสดงให้ผู้อ่านทราบว่าท่านเสงี่ยมได้ใช้การนินทาเป็นเครื่องมือสำคัญโดยมีขุนเจริญรู้เห็นเป็นใจด้วย แต่คนในสังคมที่ไม่รู้จักหลังฉากของขุนเจริญจะเข้าใจว่าขุนเจริญเป็นคนดีเพราะเขาแสดงตัวเป็นคนดีได้แนบเนียน และในขณะที่กำลังสนทนากันนายพาน้ำก็ขอตัวออกไปโดยบอกว่าจะไปเขียนหนังสือตามที่ท่านเสงี่ยมสั่ง พฤติกรรมของนายพาน้ำได้สร้างความสนใจใคร่รู้แก่ผู้อ่านมากเพราะผู้ทรงพระราชนิพนธ์ไม่ได้ให้รายละเอียดว่าเป็นหนังสือสำคัญอย่างไรเกี่ยวกับผู้ใด และทำไมนายพาน้ำจึงต้องรีบออกไปเขียนการให้นายพาน้ำพูดถึงการเขียนหนังสือจึงเป็นการทิ้งปมปัญหาสำคัญไว้

เมื่อนายพาน้ำออกจากห้อง ขุนเจริญก็แสดงความระแวงสงสัยนายพาน้ำโดยให้เหตุผลว่าเห็นนายพาน้ำซุกซิมกับนายคงซึ่งเป็นหนายเก่าของบิดาบ่อย ๆ ผู้อ่านจะสังเกตได้ว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครตัวนี้ เพราะจะมีบทบาทสำคัญต่อไปในองก์อื่น ๆ ต่อจากนั้นก็ตัวละครใหม่เข้ามาในฉาก 2 ตัวคือ หลวงพจน์กับนายเสริม ผู้อ่านจะพบว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้เริ่มแสดงให้เห็นความน่ารังเกียจของการนินทาโดยแสดงผ่านตัวละคร 2 ตัวนี้ ดังปรากฏว่าหลวงพจน์กับนายเสริมซึ่งเป็นสมาชิกนินทาสโมสรรนินทานายบุญสมน้องชายขุนเจริญต่อหน้าพี่ชายอย่างไม่เกรงอกเกรงใจ โดยตามถึงเรื่องที่ไต่ถามมาว่าพระยาอมรซึ่งเป็นลุงของพี่น้องคู่นี้จะมากรุงเทพฯ หลังจากที่จากไปอยู่ที่ภูเกิดเสียนาน แล้วพวกเขาพูดถึงความประพฤติของนายบุญสมที่จะสร้างความร้อนใจให้พระยาอมร ดังเช่นใช้จ่ายสุรุษสุร่าย อยู่กินเกินตัวและชอบเลี้ยงดูเพื่อนฝูงจนหนี้สินเต็มตัว และในเหตุการณ์คอนั้นหละครได้แสดงให้เห็นว่าขุนเจริญออกปากปรามให้หยุด แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าเป็นการปรามพอเป็นพิธีเท่านั้นมิใช่จะปกป้องน้องชายอย่างจริงจังซึ่งทำให้เห็นว่าขุนเจริญยอมรับในคำกล่าวหาที่มากกว่า ทั้งหลวงพจน์นายเสริมก็ยังคณินทานายบุญสมต่อ คำนินทาของตัวละครก็แสดงให้ผู้อ่านทราบว่า